

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 94(44)

<https://doi.org/10.46869/2707-6776-2021-15-1>

Шморзун О.О.

<https://orcid.org/0000-0002-1077-7011>

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ МОДЕРНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ФРАНЦУЗЬКИЙ ДОСВІД (ЧАСТИНА 1)

Стаття присвячена дослідженню ролі історичної традиції та національної пам'яті у формуванні модерних типів етнонаціональної ідентичності та механізмів консолідації громадян на етапі становлення французької держави сучасного типу. В цьому зв'язку проаналізовано різноманітні версії французької історії у представників історичних та історіографічних шкіл, що і в наш час взаємно конкурують за статус творців загальноновизнаного тлумачення важливих історичних подій.

З'ясовано, що послідовно патріотична мотивація, завдяки якій забезпечуються формування та реалізація інноваційного потенціалу народу й соціальна активність цього орієнтованого на подолання будь-яких кризових викликів креативного ядра нації, постає лише шляхом максимального змістовного синтезу наявних трактувань французької історії. Зокрема ефективність політики пам'яті забезпечується завдяки тому, що символи, традиції та історичні пам'ятки, які позитивно впливають на динаміку національно-патріотичних мотивацій та почуттів, неминуче (і часто цілком свідомо) наповнюються якісно новими смислами та цінностями, на основі яких формуються вже модерні уявлення щодо сумлінного виконання свого національного обов'язку, самовідданості і навіть жертовності у служінні вищим ідеалам Батьківщини.

Доведено цілковиту неспроможність неоліберальної та ліворадикальної критики теорії та практики голлізму, консервативні елементи якого, зокрема апелювання до героїчного минулого, зовсім не тотожні як виявам середньовічної архаїки, так і мало не неонацистським політичним уподобанням. Навпаки, типологічна подібність бонапартизму та голлізму обумовлена якраз їхньою здатністю до ефективного протистояння однаково руйнівним для національної держави реакційній та революційній версіям екстремізму.

Відтак, розкрито виняткову актуальність використання історичної пам'яті задля формування власної традиціоналістської та авторитарної харизми (у їхньому взаємозв'язку) творцем і першим президентом П'ятої республіки Ш. де Голлем в процесі його протистояння антинаціональним провокаціям ультраправого та ультралівого гатунку.

Ключові слова: історична пам'ять Франції, патріотична мотивація, голлізм як авторитаризм, небезпека етнофундаменталізму.

Народницький традиціоналізм та монархічний консерватизм

Актуальність поставленої проблеми обумовлена тією небезпечною кризовою динамікою, яка в наш час набула глобального характеру, а отже й більш ніж нагальною потребою пошуку ефективних засобів протидії стрімкому

наростанню загроз, що отримали назву глобальних проблем сучасності. В зв'язку з цим у програмній статті «Пам'ять та національна ідентичність в історичній культурі Франції» З.Чеканцева справедливо зазначається: «такі поняття як *батьківщина, нація, ідентичність, спадок* пропускаються крізь фільтри пам'яті. Лінза пам'яті дозволяє збільшити, зменшити, сфокусувати або перемістити увагу на нові теми та аргументи, змінюючи погляд на речі та людей. Створені за допомогою пам'яті сітки аналізу допомагають розумінню соціальної та політичної реальності, видозмінюючи способи роздумів чи опису» [1, с. 57].

Водночас, складність вирішення поставленої проблеми обумовлена тим, що у Франції існує щонайменше чотири основні підходи до філософії історії та, відповідно, стільки ж моделей історичної пам'яті, а також трактування її впливу на процеси модерного державотворення. З деякою долею умовності можна стверджувати, що всі ці варіанти національної меморіальності варто визначити як традиціоналістський, консервативний, соціалістичний (крайнім варіантом якого є комуністична версія історії Франції) та ліберальний (граничний його вияв – ставлення до минулого у неоліберальному дискурсі).

Якщо говорити про суспільно-історичний традиціоналізм, то ця пошукова стратегія пов'язана з уявленням про всесвітню історію як неперервний еволюційний процес поступового розгортання та втілення в історичну реальність закладених ще у найстародавніші (доісторичні) часи стереотипів поведінки та мислення. Спираючись на вивчення глибокої старовини, під гаслом «нове – добре забуте старе», французькі традиціоналісти намагаються описати особливості французького менталітету.

Отже, у даному випадку має місце своєрідний культ стародавнього минулого, за якого всі національні особливості Франції, що існують і в наш час, є не що інше, як продовження довготривалої попередньої традиції, яка збережеться і у майбутньому. Наприклад, один із видатних прибічників пошуку витоків французької нації у примордіалістському (первісному) минулому Е.Ренан вважав, що становлення модерного національного характеру проходило вже у глибоке середньовіччя. «Француз не є ні галлом, ні франком, ні бургундом. Він вийшов з величезної печі, в котрій під владою короля Франції були зв'язані разом найрізноманітніші елементи» [2].

Попри те, що Ж.-Ж. Руссо нерідко називають не просто ідеологом, а й безпосереднім натхненником Великої французької революції, адже саме в його творчості простежуються методологічні витoki теорії громадянської нації [3], в його творах одночасно спостерігається ідеалізація минулого, архаїчного природного стану, незіпсованості культом наживи, що завдяки здатності членів первісних громад до солідарності протистоїть сучасній індивідуалістичній буржуазній цивілізації. Зберігаючись у пам'яті народу, ця природна гармонія начебто стає запорукою майбутнього повернення втраченої свободи. Ось чому саме цього видатного мислителя можна віднести до найбільш відомих

представників подібного соціал-народницького напрямку французької державності та відповідних поглядів на формування колективних рефлексій щодо власного минулого.

Гідними продовжувачами подібного громадівського або народівського традиціоналізму також стали один із засновників соціологічної думки – А. де Токвіль та класик соціалізму-утопізму Ш. Фур'є. Останній, розробляючи концепцію ідеального майбутнього світоустрою у формі асоціації – фаланстеру (фаланги), заснованої на уподібненій грі насолоді максимально творчою працею, багато в чому вплинув на ідеї одного з основоположників солідаризму як спільноти, заснованої не на «механічній», а на «органічній» солідарності Е. Дюркгайма та його послідовників – А. Бугле («Le Solidarisme», 1907), а також Л. Буржуа. Близький за поглядами до французького солідаризму і персоналізму, – Е. Муньє. Здебільшого в межах цієї самої традиції перебувають ідеї видатного письменника А. де Сент-Екзюпері, який з позицій духовного традиціоналізму та жорстокої опозиції до бездуховності проголосив міжособистісне спілкування «як вищі розкоші людського життя» і одночасно нещадно критикував бездушність пізнього капіталістичного ладу [4, с. 38, 40-41, 45].

Нарешті, до традиціоналістів від всесвітньої історії можна віднести й видатних істориків Ж. Мішле та І. Тена, Ф. де Куланжа, а також провідних представників школи французької історіографії «Аннали» з їхнім уявленням про зародження базової ментальності французького етносу ще у глибоку старовину, на етапі так званої праісторії. Саме цю плеяду можна назвати безпосередніми попередниками потужної історичної школи з досить символічною назвою «Аннали» (тобто «Витоки»), заснованої на початку 1930-х рр. Л. Блоком та Л. Февром. Як відомо, діяльність цього напрямку вивчення всесвітньої історії продовжується і нині.

У методологічному плані практично всім дослідженням найбільш знаних представників «Анналів» притаманний акцент на духовно-світоглядному аспекті світової культури в її сталості, орієнтованості на збереження стародавніх традицій, що витримали випробування часом, коштом будь-яких форм економізму та технократизму в оцінці історичних подій. Навіть матеріально-економічне життя класиками «Анналів» так чи інакше трактується як похідне від усєї духовно-історичної картини світу того чи того регіону й історичного періоду. Наприклад, обґрунтовуючи сенс понять «матеріальна цивілізація» та «матеріальне життя», Ф. Бродель наступним чином формулює основне дослідницьке завдання: «потрібно показати матеріальну цивілізацію... водночас із цивілізацією економічною..., яка існує з нею поруч, збудує її та, знаходячись у протистоянні до неї, пояснює її». При цьому, матеріальне життя зовсім не тотожне модерній економіці: «матеріальне життя в проміжок між XV-XVIII ст. – це продовження стародавнього суспільства, стародавньої економіки, що перетворювались дуже повільно, непомітно. ...Ненаситне

минуле, що вперто обстоює свою присутність, монотонно ковтає крихкий час людей» [5, с. 11].

Саме тому ключовим для даного напряму аналізу всесвітньої історії стало запропоноване Л. Февром та М. Блоком поняття «...“mentalite”, що означає історія умонастроїв, почуттів, психології, історія без писемності (усні сказання, легенди, саги), нові типи історичних джерел та удосконалення способів аналізу» [6, с. 143-144]. Знов-таки, неважко помітити, що подібне бачення також нерозривно пов'язане з розкриттям механізмів функціонування історичної пам'яті, з притаманною їй символізацією та суб'єктивізацією фактів і подій минулого. Не випадково, вивчення різноманітних типів ментальності передбачає обов'язкове з'ясування співвідношення історії та психології, про що зокрема пише фундатор «Анналів» Л. Февр у статті під недвозначною назвою «Історія та психологія» [7, с. 97-109].

Отже, для характеристики подібного дослідницького підходу за аналогією з наявними підходами до вивчення всесвітньої історії, що отримали назву «філософія історії» та «психологія народів», для аналізу особливостей «Анналів» як потужної історичної школи можна застосувати визначення «психологія історії».

Причому показово, що до цього методологічного підходу до аналізу історичної реальності належать відомі історики Ж. Ле Гофф, Ж. Дюбі, Ж. Делюмо, Ф. Ар'єс, М. Вовель та інші представники наступних поколінь школи «Анналів». Загалом подібний традиціоналістський ухил бачення історичної реальності засновано на методологічному постулаті, який коротко можна охарактеризувати наступною тезою: «в історії не відбувається нічого такого, щоб не мало своїх витоків у минулому» або лаконічніше – «в історії не відбувається нічого безпрецедентного», що, до речі, цілком збігається з поширеним уявленням про історію, й особливо історію всесвітню, як «науку про минуле», що не має умовного способу.

На цей же методологічний фундамент спираються концептуальні підходи вже згаданого Ф. Броделя, який вдається до панорамного бачення різноманітних цивілізацій та «історичних епох» з позицій поняття «*la longue durée*», що можна перекласти як «довга тривалість» або «довготривала неперервність». Причому знаний французький вчений пропонує трирівневу схему вивчення всесвітньої історії. До найбільш нерухомого вищого рівня «тотальної історії» він зараховує «геоісторію», що вимірюється «часом надвеликої плинності» («*la très longue durée*»). Історичний процес в цьому його найбільш загальному вимірі Ф. Бродель характеризує як «повільно плинний», «майже незмінюваний». Ідеться про «квazівічний час» («час мудреців», «напівміфічний час»), що якраз і пов'язаний з максимальною редуцією сучасного та майбутнього до минулого.

За Ф. Броделем, саме рівень проміжного часу («*la longue durée*») – найбільш змістовний рівень аналізу. З цим видом історичного хроносу, що внаслідок

різної наповненості важливими подіями, не тотожний часові астрономічному, вчений пов'язував поняття «структури», під якою він розумів «організацію», «порядок», «систему» досить сталих відносин. Очевидно, подібне бачення акцентує увагу на історичній пам'яті. Адже структурою вважається духовний склад або глибоко вкорінені звичаї, звичний образ мислення і навіть глибоко вкорінені забобони різноманітних спільнот, що мають такі властивості, як стійкість у часі та здатність опиратися змінам. Причому саме цивілізації (і небезпідставно) Ф. Бродель визначав як найбільш стійкі людські спільноти або асоціації – «реальність» *«longue durée»*, а «життя цивілізацій є найбільш темпорально тривалим».

Згідно з концепцією Ф. Броделя, два верхні рівні історичного пізнання протиставляються мінливому рівню «історії подієвої» (*«histoire événementielle»*), на якому фіксуються найменші «короточасні зміни» (*«le temps bref»*), що з погляду розуміння логіки історії є лише поверхнею глибинних зрушень, буденними виявами, псевдосенсаційними подіями, врешті-решт – «піною історії», яка є «кон'юнктурним часом» (*«le temps conjoncture»*), поживою для ситуативної політичної, воєнної та дипломатичної історії. Але показово, що з погляду всесвітньо-історичного еволюціонізму навіть цей тренд є доволі довготривалим, дослівно «віковим» (*«trend séculaire»*) [8].

Важливо й те, що в межах означених методологічних підходів перебуває запроваджене ще одним представником «Анналів» Е. Ле Руа Ладюрі поняття «застигла історія», «історія без людей», чим також підкреслюється сталість розгортання закладених в ментальність спільноти, незалежних від індивідуальних переваг членів суперетносу, багатовікових трендів [9]. Легко помітити, що реалізація подібного бачення потребує максимального залучення до осягнення власного минулого історичної пам'яті, адже насамперед ідеться не стільки про інформацію, отриману з історичних джерел, скільки про ту, реалії якої відкриваються індивіду не у емпіричному, а в особистому досвіді, винайдену у власному духовному світі в формі образів, які людина скоріше не стільки пізнає, скільки пригадує минуле на киталт фрейдистських трактувань сновидінь, через які виявляється «лібідо», що підсвідомо керує вчинками людини. Подібний образ пам'яті на межі з маренням прекрасно передає іспанський традиціоналіст Х. Ортега-і-Гассет, ідеї якого цілком споріднені з історичним ідеалом «Анналів»: «І своєю чергою образ цього суспільства буде прояснений, коли людина відкриє всередині себе те, чим це суспільство було раніше, в що воно вірило, що відчувало, чому надавало перевагу тощо. Тобто, коли вона побачить своє власне і безпосереднє, активне та живе “сьогодні” у світлі людського “вчора”. Позаяк неможливо прояснити “вчора” без “позавчора” і так далі. Історія – це система, система людських досвідів, що утворюють унікальний та односпрямований ланцюг. Тому ніщо посправжньому не прояснене в історії, поки вона не прояснена» [10, р. 471].

Як конкретний приклад, який буцімто фіксує базові ментальні риси за допомогою звертання до історичної пам'яті французів, можна навести образ галльського півня, який має навіть не середньовічні, а ще античні витоки (галлами римляни називали кельтів, що мешкали на території Галлії). Зокрема, французький дослідник А. Блок вважав, що саме подібна асоціація з племенем галлів виникла у античних римлян через колір волосся більшості мешканців Галлії, чиї вогненно руді чуби нагадували півнячі гребінці. До того ж, представники цього племінного союзу внаслідок свого крутого норову та задержуватого «півнячого» характеру постійно дошкуляли римлянам своїми воєнними набігами. Скоріше за все саме для підкреслення такої риси як войовничість у менталітеті французів король Карл VIII у XV ст. вибрав зображення півня як одну з емблем Франції.

З іншого боку, етноідентичність намагаються пов'язати з традиціями кельтських племен, які ще у V ст. н.е. мігрували з Британії після вторгнення туди англосаксів та мали прадавнє індоєвропейське походження (саме кельтами була заснована провінція Бретань). Перебуваючи під сильним впливом Греції, вони створили власну високу культуру виробництва: здатність виготовляти із заліза знаряддя для рільництва та зброю, а також роблений на гончарному колі посуд. І на думку традиціоналістськи орієнтованих істориків такі навички, начебто, додавали традиційній французькій ментальній войовничості та динамічній відкритості змінам, працелюбності та винахідливості.

Підкреслюючи провідну роль довготривалої історичної пам'яті у французькому національному дискурсі, французький прибічник органічної школи в соціології XIX ст. А. Фульє у книзі «Психологія французького народу» критикує зацикленість великої частини тогочасного суспільства на революційних змінах. Він пише про те, що зайва експансивність нерідко примушує французів ігнорувати власну історичну пам'ять і внаслідок цього втрачати почуття реальності, чим, мовляв, і пояснюється їхня періодична схильність до екстремізму: «Ми також не хочемо “знати чи були до нас люди”». Наш менталітет, схильний розмірковувати та резонувати до нестями, погано усвідомлює складні та глибокі потреби природи та життя. Переконані в тому, що революція може завжди замінити еволюцію, ми ігноруємо можливість еволюції в часі. Ми думаємо лише про силу людської волі, втім, ненаполегливої, а поривчастої, нетерплячої, що одночасно вимагає все і нічого» [11, с. 137].

Утім, судячи з того, що сам автор «Психології французького народу» пов'язує «французький характер» з однією з «європейських рас», а також «характером галлів та франків», його власні погляди на історичну пам'ять можуть бути піддані критиці за зайву зацикленість на минулому.

Що ж до консервативного напрямку меморіальних студій, то подібно до традиціоналізму він також пов'язаний зі своєрідним культом минулого, але водночас за багатьма типологічними ознаками відрізняється від духовно-

еволюціоністського бачення історичної пам'яті як скарбниці ментальних етнічних кодів. В даному випадку йдеться про монархічно-елітарну концепцію національного суверенітету.

До основних представників цього другого напрямку історичної та суспільної думки відносять одного з основоположників не тільки французької, але й світової політології модерного типу – Ж. Бодена, видатних соціальних мислителів ХІХ – початку ХХ ст. – Ж. де Местра, Р. Шатобріана, М. Барреса, що є автором трилогії «Роман національної енергії» («Le Roman de l'énergie nationale»), а також католицьких неомонархістів – Ш. Пегі та творця ідеології «інтегрального націоналізму» Ш. Морраса (творчість якого, між іншим, суттєво вплинула на погляди В. Липинського та Д. Донцова).

На відміну від традиціоналізму з його акцентом на морально-емоційному складникові та своєрідним духовним об'єктивізмом, згідно з яким *поступ* полягає саме в *поступовому* розкритті у всій повноті закладених у первісних історичних витоках смислів та передачу їх через покоління завдяки історичній пам'яті, консерватизм монархічного зразка підкреслює вольовий і суб'єктивний, навіть волюнтаристично-суб'єктивістський, аспект історії, відображений у національній пам'яті.

Якщо у випадку з традиціоналістським трактуванням історичного спадку його носієм вважається народна або етнічна культура, що базується на релігійних засадах та здебільшого має анонімний характер, передаючись кожному наступному поколінню через одвіку усталені форми мислення та поведінки, монархічна традиція навпаки носить виразно особовий характер та нерозривно пов'язана з апологією конкретних історичних діячів із числа французьких королів та імператорів. При цьому знаменита дилема історичної ролі героя і натовпу вирішується на користь вождя, що в останній момент неодмінно рятує державу.

Це саме той випадок, коли значення історичної пам'яті оцінюється насамперед з погляду можливості пошуку у «славному героїчному минулому» корисних для сьогодення історичних прецедентів, «видатних діянь» «історичних постатей» з метою відтворення та збереження у масовій свідомості прикладів для наслідування, взірців, що можуть надихати молодь на самовіддане служіння державі.

На думку консервативно налаштованих французьких історіософів – адептів монархічного правління, здатність до творення централізованого королівства виникла внаслідок того, що французький етнос буцімто став безпосереднім спадкоємцем Франкської середньовічної держави Карла Великого, де вперше було апробовано модель трансформації базованої на етнічних засадах середньовічної монархії на загальноєвропейську імперію. Що, на думку тих самих консерваторів, має свідчити про генетичний зв'язок між ідеєю французького монархізму та часами Імперії Бонапартів (мовляв, не випадково Наполеон Бонапарт, створивши Першу французьку імперію, власноручно

поклав на себе монарший вінець, а його племінник Луї Наполеон став засновником Другої імперії).

Крім того, за подібною версією споконвічної французької войовничості культ монархічного абсолютизму вождистського типу пов'язаний не так зі збереженням у ментальних глибинах галлів античних норм воєнної демократії, як із етнічними рисами норманів – старовинної спільноти з характером завойовників, що оселилась на території північної Франції ще у 911 р. та заснувала герцогство Нормандія, тим самим начебто закладаючи первісні засади національної психології французів.

Консерватори ведуть офіційний «родовід» Франції як централізованої держави мало не від часів сходження на трон Західно-Франкського королівства у 987 р. Капетіанської династії (назва «Франція» справді згадується з XI ст. і походить від латинського *Regnum Francorum* – «Королівство Франків»).

Прогрес як заперечення традиції

Загалом, попри всі розбіжності, представників двох попередніх напрямів історичної та політичної думки поєднував відвертий пієтет до історичної пам'яті, пов'язаний із вихвалянням та ідеалізацією власного глибинного минулого (хоча й із різних – народницької і монархічно-авторитарної – позицій). Що ж до двох інших – ліберальної та соціалістичної – традицій національної історіографії, то їм обом навпаки притаманний акцент на майбутньому коштом минулого: відверте відкидання архаїки як гальма на шляху суспільного прогресу і обмеження актуального історичного спадку добою Просвітництва та часами Великої французької революції. В даному випадку також можна говорити про менш або більш радикальні версії заперечення минулого в ім'я майбутнього.

Подібно до народників, що поступово трансформувались у солідаристів із їхнім вихвалянням провідної ролі історичної пам'яті, представники прогресистського табору французької суспільної думки також схиляються до еволюціоністського бачення суспільного поступу. Але при цьому вони віддають перевагу всесвітній історії над історією національною, вважаючи останню лише окремим випадком першої, а головне – всупереч консерваторам та традиціоналістам вбачають ідеал досконалого суспільства не в минулому, а у майбутньому. До того ж комуністи демонструють одностайність із лібералами у своєму космополітизмі. І це не випадково, адже у знаменитому «Маніфесті комуністичної партії» поряд із тезою про те, що буржуазія вже об'єдналась на ґрунті протистояння міжнародному робочому рухові, виголошується, що «пролетарі не мають своєї вітчизни», і саме на цій підставі висувається гасло «пролетарі всіх країн єднайтесь!». Причому важливо зазначити, що подібно до того, як це має місце і в давньому націологічному конфлікті примордіалістів та есенціалістів (або модерністів), ліберально та просоціалістично налаштовані французькі історики, протилежно «реставраторам», також пропонують досить схожу інтерпретацію не просто французької історії, а й саме історичної пам'яті.

Щодо лібералів, то тут показовими є погляди одного з основоположників теорії соціального прогресу Ж.-А. Кондорсе, що став ідейним предтечою теорій видатних французьких соціалістів-утопістів, насамперед А. Сен-Сімона та його послідовника і водночас одного з фундаторів теоретичної соціології – позитивіста О. Конта (ідеї яких своєю чергою справили великий вплив на творчість М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського). В останньому розділі своєї знаменитої роботи «Ескіз історичної картини прогресу людського розуму», яка має назву «Щодо майбутнього прогресу людського розуму», Кондорсе, вважаючи прадавню пам'ять предків гальмом загального всесвітнього поступу, підкреслює, що його запорукою є обов'язкове подолання згубних звичок та забобонів із позицій сучасної цивілізації у кожній окремій країні. Тобто стосовно політики історичної пам'яті він фактично проповідує ідею забуття архаїчного минулого.

Отже, можна стверджувати, що в своєму баченні історичної традиції цей помірний прогресист апелює до темпоральних характеристик, що у психології отримали назву оперативної або короткочасової пам'яті. В даному випадку фактично йдеться про періоди Нового та Новітнього часів. Одночасно вважаючи прадавню пам'ять предків гальмом всесвітнього поступу, Ж.-А. Кондорсе та його послідовники проводили поділ між варварством і цивілізацією, протиставляючи демократичний стан суспільства як політичної нації, що в її умовах громадянин послуговується цінностями Просвітництва, «темним» Середнім вікам.

Дещо більш радикальною за ліберальну є соціалістична (реформістська) традиція ставлення до історії Франції. Найбільш видатний представник цього напрямку – політичний діяч, історик, філософ, теоретик соціалізму Ж. Жорес, вбитий 31 липня 1914 р., щойно розпочавши кампанію проти розпалювання Першої світової війни, був не тільки засновником знаменитого згодом комуністичного рупору – газети «Юманіте», а й автором шеститомної «Соціалістичної історії французької революції» та інших історичних праць. Подібно до лібералів цей знаний дослідник також апелює до відносно недалекого минулого – часів Великої французької революції. Причому вже не жирондистського (як у Кондорсе), а саме радикально якобінського її етапу. Назагал він підтримує марксову ідею матеріалістичного розуміння історії і також виступає за докорінний переустрій капіталістичного ладу; але робить це не з позицій зафіксованого в історичній пам'яті ідеалізованого етнічного минулого, начебто несумісного з космополітизмом та постійною гонитвою за доданою вартістю, а згідно з ідеалами майбутнього комуністичного суспільства. Причому ці ідеали, за соціалістичного трактування всесвітньої історії, на думку цього видатного представника всесвітнього прогресизму будуть досягнуті не завдяки руйнівній революції, а в процесі поступової гармонізації та гуманізації самої буржуазної цивілізації.

Нарешті, враховуючи, що серед adeptів комуністичної ідеології у Франції були такі відомі мислителі, як безпосередній учасник Паризької комуни (і, до речі, зять К. Маркса) П. Лафарг, варто згадати про гранично ліву інтерпретацію політики пам'яті в цій країні. Адже П. Лафарг вів затяту полеміку навіть з Ж. Жоресом, звинувачуючи останнього в опортунізмі, а насправді – у поглядах, які можна назвати максимально наближеними до соціал-демократичних політичних європейських програм.

Зрозуміло, що в комуністичному варіанті заперечення минулого вже йдеться не тільки про визнання ключової ролі яacobінського терору у Французькій революції, яка має стати точкою відліку історичної пам'яті всіх майбутніх поколінь, а й про її максимальну спорідненість із лівим радикалізмом Паризької комуни. А також про цілковиту справедливість визнання К. Марксом та В. Леніним обох цих форм збройного повстання історично першими виявами так званої диктатури пролетаріату та прологом соціалістичної революції. (Як відомо, більшовики за часів революційного червоного терору та громадянської війни в Росії справді мавпували організаційні форми яacobінства типу революційних трибуналів, інституту комісарства, якими послуговувався яacobінський «Комітет національного порятунку», а за правління Й. Сталіна практично узаконили їх. Те саме стосується популярного вже за сталінського терору звинувачення «ворог народу», на основі якого та з міркувань «революційної доцільності» без суду та слідства були відправлені на гільйотину тисячі безневинних французів.)

Що ж до історичної пам'яті, то, на відміну від більш-менш поміркованого соціал-реформізму, виходячи з ідеї соціалістичної революції як зламу та демонтажу не тільки добуржуазних «пережитків історії», а й самого капіталізму, «ліві» ідеологи, в дусі закликів Інтернаціоналу щодо необхідності «руйнування старого світу насильства у щент», вважали, що навіть збереження історичної пам'яті про події ХХ ст. повинно бути дуже вибірково і спрямованим насамперед на формування бачення минулого країни як історії боротьби класів. Ставлення ж до глибиннішої історичної пам'яті нації було ще більш екстремістським. Саме з цього приводу той-таки П. Лафарг заявляв, що «релігійні звичаї та легенди є не що інше, як подібні до мумій збережені звичаї первісних племен».

Фрагментація історичної пам'яті: між міфом та утопією

Важливо втім зазначити, що всі описані вище концепції суспільного розвитку у своїх трактуваннях національної історії, а отже й історичної пам'яті, припускаються явної невідповідності історичним фактам (якщо не відвертої їх фальсифікації). І саме через цю концептуальну вразливість критика поглядів та політики пам'яті видатного французького політика світового рівня також є неспроможною.

Щодо традиціоналістської концепції історичної пам'яті, то у своїй фундаментальній тритомній праці «Французька ідентичність» (*L'identite de la*

France) вже згадуваний маститий історик, один із фундаторів всесвітньо відомої історичної школи «Анналів», Ф. Бродель намагається до найменших дрібниць проаналізувати практично всі вияви суспільного життя, починаючи від зародків французької державності. На підставі свого дослідження він доходить висновку, що «родова риса» французької історії – «перманентна нестабільність», обумовлена унікальними традиціями в різних регіонах країни, внаслідок яких виникли так звані субетноси, що фактично постійно перебувають у стані самоізоляції і не можуть взаємодіяти синхронно в історичному часі та просторі.

І саме нездатність території до об'єднання проти центральної влади будімо веде до швидкого становлення абсолютизму: «Отже багатоманіття – безпосередній наслідок безмежності простору, завдяки якій місцеві особливості, що виникли у глибокій старовині, дожили до наших днів. Багатоманіття ж це розмаїття своєю чергою справило вплив на історію Франції. ...Панівна суперструктура зростає, розповсюджується вшир так стрімко саме тому, що не зустрічає серйозних перешкод, гідного спротиву. Проти монархії, що приєднує до себе все нові і нові землі, повставала щоразу найбільше лише одна провінція, та й та не повністю; королі бились по черзі з різними супротивниками, спочатку на одній території, потім на іншій... Розпалюванню у Франції політичних, соціальних та релігійних розбратів сприяло не так багатоманіття саме по собі, як байдужість, бездіяльність країв та провінцій. ...Потяг до роздробленості у французів у крові; єдність Франції – лише оболонка, суперструктура, виклик. Багатоманіття веде до неузгодженості» [12, с. 97-98]. До того ж, на думку історика, подібний стан державної рихлості, попри всі модернізаційні тенденції, зберігся і до наших днів.

Утім, зазначений автор так і не пояснює чому, згідно з його гіпотезою, згадуване приєднання до королівського домену, яке зробило Францію чи не найбільш потужною абсолютистською державою (принаймні в межах західного феодального світу), навіть після завершення процесу її централізації начебто все одно мало суто поверховий характер.

Та повернімося до консервативно-монархічної версії, згідно з якою становлення потужної централізованої держави відбулось практично одночасно з перейменуванням Західно-Франкського королівства на Францію. Спростовуючи цю тезу, видатний дослідник середньовіччя Ж. Ле Гофф слушно зазначає, що якраз на цьому етапі становлення французької державності до монархічного абсолютизму і, тим більше, до єдиної етнонаціональної ідентичності ще дуже далеко. Історик наголошує, що за феодальних часів «люди були майже неспроможні уявити свою анонімну батьківщину. Не має нічого більш повчального, як ті труднощі, на які довгий час наражалися у своїх спробах якось назвати дві головні держави, що виокремилися в процесі розпаду давнього *regnum Francorum*. Обидві вони були “Франціями”. Але прикметники “Східна” й “Західна”, якими довго користувалися, щоб їх розрізнити, не могли

дати для національної свідомості надійної точки опори, що будила б якусь історичну пам'ять» [13, с. 443].

Отже, за ранньофеодальних часів Франція ще залишалася механічним конгломератом різноманітних субетносів. Адже в ті часи ще не склалась не тільки модерна французька нація, а навіть французький титульний етнос. Тож і ідея походження французької державності, що начебто дала початок сучасному менталітетові французів, від войовничих франків імперії Карла Великого тим більше є не чим іншим, як лише монархічно-консервативним міфом.

Але на цьому фальсифікація історичної пам'яті не закінчується. Ідеться про те, що, на противагу поглядам Ш. Морраса, Ш. Пегі та інших монархістів націоналістичного штибу, справді надто вкорінені за пізнього Середньовіччя абсолютизм та централізована теократична державність жодним чином не були ідеальною формою суспільного устрою, опозиційного до буржуазного прагматизму та культу грошей. Навпаки, найбільш розвинений у Європі французький феодалізм, з одного боку, гальмував розвиток прогресивних форм буржуазного суспільного ладу, а з іншого, – максимально сприяючи розвиткові насамперед лихварсько-позичкового капіталу, заохочував розквіт напівколоніальних (периферійних) форм нового суспільного ладу.

Як показав видатний французький історик П. Шоню, сформованість потужного бюрократичного апарату та високий рівень централізації пізнього французького феодального абсолютизму, що став на перешкоді формуванню нормального національного ринку та буржуазних відносин, якраз і породили небачену корупцію серед продажних королівських чиновників (комісарів), які купували собі так звані відкупи – право монопольного володіння цілими галузями господарства з метою отримання надприбутків коштом жорстокої експлуатації архаїчного типу, яку деякі історики асоціюють із феноменом так званого «другого видання кріпосництва» [14, с. 366-369].

Саме завдяки своєму надвитратному способу життя та завойовницьким амбіціям, що потребували величезних фінансових вливань, королівський домен Франції справді утворив у чомусь безпрецедентний симбіоз із паразитарним банківським капіталом, що обслуговував владу й одночасно наживався на національному багатстві коштом промислового інноваційного розвитку. Внаслідок цього і виник своєрідний «кентавр» – міцний сплав державної корупції та нестримної спекулятивності, яка нерідко переростала у відверті фінансові афери, які поглиблювали економічну кризу і провокували голодні бунти та розгул люмпенської стихії, що врешті-решт стало найпотужнішим катализатором Великої французької революції та спричинило до розірваності в структурі історичної пам'яті традиції та модерну [15, с. 244-248].

Отже, головний непримиренний конфлікт, що уповільнював і назагал продовжує перешкоджати динамічному розвитку Франції, постійно вироджуючись то у праву деконструктивну реакційність, то в ліву затяту революційність, відбувався зовсім не між силами буржуазного правопорядку та

феодално-абсолютистської реакції. Славнозвісний «Старий порядок» насправді був нічим іншим, як навіть *не консервативним, а реакційним режимом королівського абсолютизму і по суті являв собою не що інше, як особливу плутократичну тиранію бюрократично-компрадорського типу, котра за часів придушення загальноєвропейських процесів новітнього націотворення утвердилась практично на всій території Європи (включно з Російською імперією).*

Якщо ж говорити про помірковано прогресистське бачення як національної, так і всесвітньої історії, на основі яких складалась соціалістична програма, то притаманна цьому напрямкові французької історіографії головна ідея неперервної прогресивної еволюції після заміни феодалного абсолютизму на буржуазний демократизм, також не витримує наукової критики; як і притаманне цьому підходу уявлення про безмежні адаптивні можливості, начебто притаманні капіталізму як суспільному ладу. Насправді – і це засвідчила сама історія – класичний капіталізм вичерпав свій історичний потенціал, що сьогодні вимушені визнати навіть учасники знаменитого своїм граничним лібералізмом Давоського форуму.

До того ж, наперекір марксовій ідеї щодо визначальної ролі економічного базису при переході до прогресивнішої соціальної формації, цей стадіальний перехід почав відбуватись ще у XIX ст. у формі світоглядно-духовної та художньої опозиції буржуазному утилітаризмові, зведенню творчого компонента праці до його суто товарної форми – капіталу, а цінності людської праці до її ціни [16]. Крім того, це протистояння та взаємне відчуження індивідів, що переслідують насамперед свої матеріальні інтереси, вилилось у активне становлення новітніх форм патріотичної мотивації, що вже виходила за межі матеріальних інтересів атомізованих учасників національного ринку [4, с. 35-36].

А найголовніше те, що всупереч соціалістичному та комуністичному утопізмові з його запереченням ролі традиції, подібна модерна світоглядна мотивація виявлялася саме у традиціоналістській формі, як це не дивно, зробивши саме національну пам'ять ключовим елементом формування нового, антибуржуазного світогляду. Це пов'язано з тим, що згідно з універсальним механізмом міжстадіального переходу, якісно нові форми суспільного ладу завжди зароджуються у формі так званого Ренесансу – закликів до насправді суто уявного повернення вже не тільки до Античності, як це було на початку у повному сенсі «Нового» часу, а й до Середньовіччя, ідеали якого мислителі доби соціального романтизму закликали віднайти та відновити у своїй історичній пам'яті, одночасно закладаючи в оболонку минулого принципово нові світоглядні цінності [4, с. 33, 39, 43].

Як на найбільш яскраві приклади подібного опису національного ідеалу буцімто через висвітлення подій минулого можна послатись на праці видатних французьких мислителів та істориків-традиціоналістів «Історія суспільного

устрою стародавньої Франції» Ф. де Куланжа, «Походження суспільного ладу сучасної Франції» І. Тена, та, особливо, «Історія Франції», «Історія французької революції», «Народ» Ж. Мішле. В цьому сенсі не можна не погодитись із наступною тезою: «Споруджуючи нерукотворний монумент Французькій Республіці, Мішле одухотворював історію рідної країни, яка сприймалась ним *Особистістю*. А це вимагало особливого підходу, і Мішле чудово розумів, що не може уподібнюватись колегам. Якщо метою історичного дослідження, за його словами, “Тьєррі бачив *оповідь (narration)*, Гізо – *аналіз*”, Мішле свій метод називав *воскресінням (resurrection)*» [17, с. 52]. Причому цей підхід вимагав від традиціоналістів особливого ставлення до історичної пам'яті, з акцентом на її суб'єктивному та соціально-психологічному вимірах: «Усна традиція для Мішле – безмірно більше за історичне джерело. Це був погляд нації, яким він обов'язково керувався, голос народу, до якого необхідно прислухатись. Критикуючи колег, він розвивав розуміння усної традиції як народної пам'яті, яка за відповідного підходу може сприяти усвідомленню смислу подій, що відбуваються, значення того чи іншого діяча» [17, с. 59].

Що ж до класичного лібералізму, то його представники, ще більше аніж помірковані історики-соціалісти переконані, що трагедія Франції полягає саме в живучості традицій пізнього французького феодалізму, зафіксованій в історичній пам'яті переважно сільського населення (яке чисельно переважало аж до ХХ ст.). Що, мовляв, і стало справжнім гальмом ліберальних реформ. Зокрема, Д. Травін, визначає історію Франції навіть не як перманентну нестабільність, а як перманентну революцію, відстоює протилежні у порівнянні з концепцією Ф. Броделя позиції. Дослідник слушно вважає, що саме французький абсолютизм, а зовсім не схильність до регіоналізації і навіть сепаратизму, наклав неповторний відбиток не просто на подальшу французьку історію, а й на особливість французького державного капіталізму: «У повній мірі спроби модернізувати країну далися взнаки у ХVІІ ст. за герцога де Рішельє та міністра Людовика ХІV Жана-Батіста Кольбера. Проте в той час дії державної влади були спрямовані не стільки на створення тієї економічної та політичної системи, яка відрізняє сучасні суспільства, скільки на зміцнення самої себе. На зміну феодальним механізмам керівництва поступово приходила жорстка адміністративна вертикаль. Фактично саме тоді було закладено засади знаменитого французького дирижизму, що певною мірою зберіг своє значення і по сьогодні» [18, с. 128-129].

Важливо, що згадуваний Д. Травін лише втручає знаменитому політикові й економісту, міністру фінансів в уряді Ш. де Голля та майбутньому президентові Франції В. Жискару д'Естену, який у розділі з дуже красномовною назвою «Монархічний кольберизм та яacobінський централізм» своєї книги «Французи. Роздуми про долю народу» також зазначає, що французькі робітники зберегли селянський менталітет і тому уникають динамічних змін. За його оцінкою «Кольбер був лише інтендантом домену і звітував перед своїм володарем за

наслідки управління. Він втручався у державну діяльність, як і у всі види діяльності у королівстві» [19, с. 92].

Далі, колишній соратник Ш. де Голля, який перейшов на бік його політичних супротивників, та майбутній очільник створення Основного закону Євросоюзу за неоліберальною моделлю, яка сьогодні переживає глибоку системну кризу [20 с. 109-119], підкреслює: «...Завдяки якобінському централізму, посиленню якого сприяло встановлення Наполеоном потужної адміністративної системи, затвердився ще один варіант керованої економіки, заснованої на домінантній ролі держави. Концепція державного дирижування наклала відбиток на життя Франції, економіка, організована у відповідності з нею, пережила протягом 150 років злети та падіння, свідками останнього тріумфу ми стали недавно, в перші післявоєнні роки» [19, с. 93].

Щоправда, Жискар д'Естен так і не спромігся пояснити, яким чином за часів де Голля, коли «під час великої економічної суперечки між ринком і державою остання зберегла за собою провідну роль», за його власним визнанням, все ж вдалось здійснювати антиінфляційну політику, на необхідності якої він сам наполягав у статусі міністра фінансів деголлівського уряду і досягти бездифіцитності бюджету. Окрім того, попри буцімто «архаїчну» стратегію дирижизму де Голль провів потужні реформи, що справедливо отримали назву «економічного дива» [19, с. 98].

Що ж до проблематики історичної пам'яті, то трансформувались у неоліберальний ідеологічний концепт, «посткласичний» лібералізм (різні форми так званого лібертаріанства) проголосив для постмодерної людини як найбільш ефективний спосіб буття здатність до максимального розчинення у потоці буденності та мімікрії під будь-які, завжди тимчасові, вимоги сьогодення. До того ж повна відмова від своїх історичних витоків і традицій предків, на думку постмодерністів, лише полегшить індивіду пристосування в умовах настання так званого «нетократичного» (мережевого) «плаского» світу, де невдовзі буцімто зникнуть всі національні кордони (а насправді в дусі антиутопій Дж. Орвелла та О. Гакслі буде здійснюватися тотальний інформаційний контроль за людьми).

Отже, якщо свого часу виникнення класичного капіталізму К. Маркс трактував як перехід від етапу «передісторії до епохи справжньої історії», яка завдяки новим засобам транспорту і зв'язку стає справді всесвітньою, то сучасні постмодерністи явно неоліберального спрямування цей безпрецедентний розрив еволюційності та поступовості, історичної спадковості трактують як остаточне подолання навіть буржуазно-просвітницької традиції на користь глобального, так званого біороботизованого «фінансово-інформаційного концтабору, суть якого полягає в тотальному контролі над спільнотою та маніпуляціями поведінкою людини. Звідсіля і низка перший погляд дивовижних термінів “постмодернізм”, “постісторія”, “постекономіка”, і

навіть “постлюдина”. Тобто, за таким підходом практично проглядає повна відмова від історичної пам’яті» [21, с. 17-30].

На жаль, значною мірою аналогічних поглядів дотримується і нинішній глава французької держави Е. Макрон. З цього приводу британський історик Д. Локланд, який протягом 2008-2018 рр. був директором наукових програм Інституту демократії та співробітництва у Парижі, нагадує, що Макрон значною мірою є ставлеником ультралібералів – банкіра та колишнього Президента ЄБРР Ж. Атталі та звинуваченого у корупції і навіть засудженого (хоча й до умовного терміну) экс-президента Франції Н. Саркозі [22]. Також британський фахівець з французької історії справедливо зазначає, що попри постійні так би мовити популістські заяви чинного французького президента, він відверто зневажає демократичні історичні традиції справжньої Французької революції та народоправства і постійно демонструє повну неповагу до пересічних французьких громадян: «Макроном рухає успіх, а сам Макрон виступає його втіленням. В ньому лунає справжній голос постмодерну, світу, в якому немає незаперечних цінностей (за винятком, звичайно, цінностей самого постмодерну), і де... єдиним елементом, що формує суспільство, є снобізм, який відрізняє динамічних та лінивих, демонстративно сучасних та реакційних, тих хто затято прагне “будувати майбутнє” і тих, хто пам’ятає минуле. З його погляду люди з цих других категорій заслуговують лише на презирство і він зневажає ту Францію, яку вони представляють» [23, с. 60].

Водночас, Д. Локланд підкреслює позірність макронівського радикалізму, адже незважаючи на назву передвиборної, явно популістської книги Е. Макрона «Революція», насправді її зміст свідчить скоріше про глибоко консервативні погляди нинішнього французького Президента, що діє під гаслом «щоб усе залишилось як було раніше, все має змінитись» (невипадково навіть відомий фінансист Дж. Сорос в книзі «Криза світового капіталізму» називав нинішню систему неоліберальної економіки «ринковий фундаменталізм», підкреслюючи антиреволюційне спрямування цієї системи сучасного глобалізму).

Нарешті, щодо комуністичних трактувань французької історії з їхньою апологією якобінського терору, неправомірного зведення Паризької комуни до історично першої форми диктатури пролетаріату і запереченням всього попереднього минулого як гальма на шляху реалізації комуністичного ідеалу. Вже згадуваний А. де Токвіль у класичній праці «Старий порядок і революція» писав про те, що всі механізми граничного етатизму та тиранії за якобінського терору, як це не дивно, є похідним від запозиченої в абсолютизмі небаченої державної централізації та адміністрування, за допомогою якої революціонери намагались здолати розгул анархії і втрату керованості державою. Підбиваючи підсумки свого дослідження, видатний французький мислитель зазначає: «Давній порядок, справді, мав у собі цілу низку установ найновішого походження, які... дивним чином відкривали зручні шляхи деспотизму. Почали їх розшукувати посеред уламків усіх інших установ, і знайшли їх. Колись вони

породжували звички, пристрасті й поняття, спрямовані на те, аби роз'єднати людей і тримати їх у покорі; й ось їх оживили й скористались ними. Схопилися за руїни централізації й відновили її; а що вона піднялась, а все, що колись її обмежувало, залишалось зруйнованим, то з самих надр і в нації, котра щойно вивергнула королівську владу, раптом виросла така широка, розгалужена й абсолютна влада, якої не мав жоден із наших королів. Затія видавалася надзвичайною за своєю зухвалістю, успіх її здавався небаченим, позаяк французи думали тільки про те, що було в них перед очима, й забули бачене раніше. Володар упав, але найістотніший чинник, створений ним, вистояв; його уряд помер, але його адміністрація жила й далі, й відтоді, коли французи хотіли знищити абсолютну владу, вони обмежувалися тим, що ставили голову Свободи на тулуб раба» [24, с. 179].

Отже, на прикладі французької історії вкотре підтверджується теза, що має загальнометодологічний характер: існування нерозривного зв'язку між однаково заснованими на терорі та екстремізмі революцією, що цілковито відкидає історичну пам'ять, та реакцією, що її ж підносить до небес.

Реальні причини аберації історичної пам'яті

Чим же обумовлена принципова неконструктивність самої описаної вище багатоваріантності й одночасно викривленості у розумінні французької національної історії та відповідних версій історичної пам'яті? Щодо причин подібного неадекватного бачення свого минулого представниками різних історико-ідеологічних таборів, яке нерідко приписується політиці пам'яті Ш. де Голля, то насамперед воно обумовлене вкрай несприятливими конкретно-історичними умовами формування модерної французької державності. До гальмівного негативного впливу потужного феодального абсолютизму слід додати постійне втручання ззовні антинаціональних сил, не зацікавлених у динамічному розвитку Франції. Ідеться про британську метрополію, яка прагнула підпорядкувати своєму імперському впливу більшу частину континентальної Європи (використовуючи для цього не стільки як союзника, скільки як економічно залежну напівколоніальну територію імперську Росію) [25, с. 217-231]). Нарешті нерідко гальмувало розвиток країни геополітичне сусідство Франції з молодою німецькою нацією, бурхлива консолідація та розвиток якої нерідко призводив до того, що Германська імперія виступала суперником, а то й супротивником ще молодій французькій республіці, який, до того ж, зміг вийти переможцем у взаємному воєнному протистоянні.

Усе це, безумовно, призводило до постійних відкатів у суспільно-економічному розвитку та породжувало загальновідому політичну нестабільність, яка призводила до крайнощів ліво-екстремістських переворотів та монархічних реставрацій, зокрема реакційного переродження прогресивних форм республіканського суспільного ладу, що виникали на основі національних авторитарних режимів – консулату Наполеона Бонапарта та президенталізму Луї Наполеона – у Першу та Другу імперії відповідно.

Необхідно зазначити, що сам розкол на два табори суспільної думки та дві несумісні версії історичної пам'яті відбувся у Франції внаслідок дегенеративного впливу вже частково описаного паразитарного феодално-банківського як на національну еліту, так і пересічних громадян, яких однаково розбещували й вели до люмпенського споживацтва та утриманства і наскрізь просякнутий корупцією, граничний бюрократичний етатизм, і розпалювання біржових пристрастей в процесі побудови численних фінансових «пірамід».

На превеликий жаль, марксова типологічна характеристика подібного режиму компрадорського мародерства до болю нагадує ті квазідержавні утворення, що виникли на пострадянському просторі – зокрема в Україні, де також утворився аналогічний специфічний клептократичний варіант, блискучу характеристику якого дав К. Маркс у роботі «Класова боротьба у Франції з 1848 по 1850 р.» на прикладі ротшильдівських фінансово-люмпенських плутократій: «Оскільки фінансова аристократія видавала закони, керувала державою, розпоряджалася всією організованою суспільною владою, самим фактом власного панування та за допомогою друкованого слова підкоряла собі масову думку, в усіх сферах... панували та сама проституція, та сама безсоромна брехня, та сама жага збагачення не шляхом виробництва, а шляхом спиритного привласнення уже наявного чужого багатства. Саме на вершині буржуазного суспільства нездорова та порочна похоть виявилася в тій неприборканій – на кожному кроці несумісній навіть із буржуазними законами – формі, в якій породжене спекуляцією багатство шукає собі задоволення згідно своєї природи, так що насолода стає розпустою, а гроші, бруд і кров зливаються в один потік. Фінансова аристократія як за способом свого збагачення, так і за характером своїх насолод є не що інше, як відродження люмпен-пролетаріату нагорі буржуазного суспільства» [26, с. 11].

Саме внаслідок виникнення у Франції гранично стагнаційного варіанту буржуазного устрою, який призвів зокрема до неконструктивних спроб руйнування блискуче описаного вище суспільного ладу в процесі екстремістського терору такого само люмпенського типу і виникла теоретична рефлексія у формі взаємного протистояння консерватизму та ліберального соціал-прогресизму. Адже ця політична та теоретична поляризація і призвела до того, що політичні сили як правого, так і лівого спрямування через нездатність послідовно провести обіцяні реформи та вивести державу на магістральний шлях суспільно-економічного розвитку, неминуче втрачали масову підтримку і після своєї чергової поразки кожна з них поступалася місцем своєму позірному антагоністові.

Звідсіля й розглянуті вище протилежні оцінки історичного часу у його прив'язці до національної історії, а також нецілісне бачення історичної пам'яті: згідно з традиціоналістським та консервативним баченням головні характеристики ментальності зароджуються у стародавньому минулому та передаються із покоління в покоління, а за версією прогресистськи

налаштованих істориків – формуються лише в межах модерного і навіть постбуржуазного суспільства шляхом витіснення із колективної свідомості родових етносних рис.

До вкрай негативних наслідків панування подібного роду економічних і політичних режимів, які нині отримали назву периферійних, належить деформація класичних ліберальних поглядів у квазіліберальну реакційну форму та інкорпорація ще молодій буржуазії у формі так званого «нового дворянства» до корумпованого владного класу (що є типовим і для пострадянського простору). Дійшло до того, що партія, яка зазіхала на статус ліберальної, отримала офіційну назву «орлеанської». У Франції описуваних часів подібне «злиття минулого з майбутнім» – ще молодій буржуазії з реакційним, морально та інтелектуально деградованим дворянством призвело до того, що цей натоді ще прогресивний клас дедалі більшою мірою почав пов'язувати свою діяльність не так із промисловим, як із лихварсько-паразитарним капіталом.

Крім того, подібні квазіліберальні економічні та політичні форми правління, а також ультраліві форми опозиції до них, які Маркс не пов'язує з режимом Другої імперії, збереглись у Франції ХХ ст. у вигляді Третьої та Четвертої французьких республік. Обидва ці варіанти ліберальної псевдодемократії, значною мірою гальмуючи суспільний розвиток країни, вкрай дискредитували модель ліберальної парламентської демократії як такої. Адже в процесі їхнього існування з'ясувалось, що домінування колегіальних законодавчих органів, що контролюють виконавчу владу, зовсім не гарантує від колективних форм плутократичної компрадорської тиранії, яка в тіньовому режимі, за рахунок корупції, впливає на політичні рішення і завдяки дестабілізації економічної та політичної ситуації реалізує кланові інтереси, спрямовані на привласнення загальнонаціонального багатства [15, с. 244-248].

Саме цим обумовлена і жорстка, а подекуди й жорстока, опозиція Ш. де Голля до цих форм правління та його наполегливе прагнення посилити виконавчу владу, надавши інститутіві президенталізму реальної ваги, – що повинно було слугувати кращому захистові національних інтересів. Причому насправді в процесі підготовки нового Основного закону видатний політик спирався зовсім не на досвід власне монархічних реставраційних режимів, а на ідею плебісцитарної демократії, запропоновану Наполеоном Бонапартом і пізніше теоретично обґрунтовану М. Вебером. Цю ідею було найповніше реалізовано якраз у першій послідовно президентській Конституції Другої французької республіки, а також у деяких положеннях Третьої республіки до того, як до неї було внесено зміни, що позбавляли реальних повноважень виконавчу владу (семирічний термін правління глави держави та значна роль Сенату). Значною мірою на цих же концептуальних засадах були побудовані Основний закон Веймарської республіки та Австрійської конституції у редакції 1929 та 1934 рр. [27, с. 398-408].

Президент на троні?

Водночас, здавалося б, наведена вище геніальна марксова характеристика тиранічного етапу бонапартизму цілком підтверджує вельми розповсюджену гіпотезу щодо прагнення Ш. де Голля узурпувати владу на неомонархічний манер, яку неодноразово у дивовижній одностайності висловлювали представники як ліберальних, так і лівих сил. Адже сам Генерал завжди підкреслював свій політичний пієтет до бонапартизму, який у наведеному вище фрагменті постає як люмпенізована диктатура та всезагальна деградація. А Луї Наполеон, про якого йдеться в даному випадку, справді після законного обрання його президентом країни на перших в історії людства прямих (хоч і цензово обмежених) виборах, справді невдовзі узурпував владу, фактично перетворивши її на довічну та необмежену.

Що ж до славетного попередника й кумира Наполеона III – Наполеона Бонапарта, то після всіх своїх успішних масштабних буржуазних реформ під час церемонії коронування він власноруч поклав собі на голову монаршу корону, що знаменувало остаточний крах його внутрішньої та зовнішньої політики. Про це писав один із відомих біографів імператора А. Манфред у своїй роботі «Наполеон Бонапарт». Він переконаний, що з того часу, як Наполеон почав приймати імперські почесті і розкішний спосіб життя за чисту монету, а своїх видатних соратників, які були йому особисто віддані, спробував перетворити на підданців, лояльність яких намагався купити щедрими дарами, саме в цей момент Бонапарт зрадив у собі великого лейтенанта, перетворившись на жалюгідного монарха.

Отже, видається, що проводячи свою політику пам'яті, Ш. де Голль рекламує найреакційніші вияви національної історії, що загальмували розвиток Франції «нормальним» ліберальним шляхом. Комуністи також переконані, що промонархічна ідеологічна налаштованість Генерала штовхала його в бік створення антинародної буржуазної бонапартистської диктатури на основі корпоративного монополізму великого бізнесу, що був головним вигодоотримувачем від запровадження знаменитого деголлівського «дирижизму».

Окрім того, ці затяті опоненти лівих та ультраліберальних поглядів здебільшого оцінювали запроваджену цим видатним патріотом Франції конституцію П'ятої французької республіки як антиконституційний переворот, а самого першого главу держави в його особі як свого роду президента на троні, не дуже прихованого монархіста, що фактично узурпував державну владу [15, с. 229-232].

Критика голлізму та ставлення до самої постаті Ш. де Голля з боку соціалістів, уже в силу своєї більшої ідеологічної поміркованості (за яку комуністи завжди звинувачували їх у так званому ревізіонізмі), була не такою жорсткою: в деякі моменти ліво-центристи навіть ставились до його курсу терпимістю, а то й із поблажливістю. Зокрема, дотичні до різних

(християнсько-демократичного, національно-солідаристського, ліберально-соціального ідеологічних трендів) представники найвідомішої Радикальної партії, Народного республіканського руху та Соціалістичної партії (до 1969 р. Французької секції Робітничого інтернаціоналу), навіть підтримали прихід де Голля до влади, вважаючи його панацеєю від катастрофи громадянської війни, в яку скочувалась Франція та певний час навіть співпрацювали з голлістами. Але саме через ідеологічні розбіжності та безкомпромісну позицію Першого президента і творця П'ятої республіки ця співпраця невдовзі припинилася [15, с. 252-257].

Проте, лідер соціалістів Ф. Міттеран, який вже на перших перевиборах глави держави став головним політичним конкурентом Ш. де Голля, оцінював запровадження нової конституції як «неперервний державний переворот» (що не завадило йому невдовзі взяти участь у виборах за новими правилами, перемогти і стати главою держави саме за деголлівською конституцією).

Що стосується багатьох сучасних ліберально та прокомуністично налаштованих французьких істориків, політологів та політиків, то вони зробили все, щоб Ш. де Голль не прийшов до влади і не зміг реалізувати свій державно-реформаторський курс – зокрема й у царині культурно-гуманітарної політики. Так, згідно з баченням як перших, так і других, з приходом голлістів до влади в реальній французькій історії ХХ ст. перемогла саме ультраконсервативна традиція культу історичної пам'яті і відповідна їй державницька практика, що буцімто продовжує тягнути цю країну в архаїчне минуле, а саме – у часи середньовічного монархічного абсолютизму. На думку противників Генерала, приписуваний йому потяг до подібного середньовічного мракобісся обумовлений схильністю до авторитарно-монархічних методів правління, за яких фактично стирається межа між мобілізаційним надзвичайним та мирним станом держави.

Приміром, ліберально налаштовані опоненти запровадженого Ш. де Голлем «конституційного анахронізму» П'ятої республіки підкреслюють глибоку ретроградність цієї форми правління, яку називають «цей ублюдочний режим» (Р. Капітан), «орлеанська монархія» (М. Дюверже), «сенаторська республіка» (М. Прело), «консульська республіка з парламентським фасадом» (М. Дельбез), «парламентська Імперія» (Р. Арон) [28, с. 333-334]. Сам автор цієї класифікації, відомий французький дослідник історії політичних учень та ідей Ф. Бенетон вважає, що «складність тлумачення пов'язана з тим, що конституція являє собою «компромісний документ» (Жорж Вендель), утворення, ініціатори або укладальники якого де Голль та Мішель Дебре не в усьому поділяли одну конституційну доктрину. Grosso modo цей документ має дві суттєві риси: з одного боку, він розриває з французькою парламентською традицією, при цьому повністю зберігаючи парламентську систему; з іншого – на рівні виконавчої влади встановлює дуалізм, що несе в собі певну двозначність» [28, с. 334].

А відомий політолог та соціолог Р. Арон, також порівнював главу держави за П'ятої республіки з «королем конституційної монархії» або «принцем-президентом бонапартистської республіки». Аналогічно, визнаний фахівець з типології партійних систем М. Дюверже, після запровадження Ш. де Голлем шляхом проведення референдуму процедури всенародних виборів президента, заявляв, що ця процедура – одне і те ж саме, що коронація монарха і був упевнений, що внаслідок граничної неефективності встановленого режиму особистої влади невдовзі буде запроваджено нову Конституцію VI республіки.

З цього самого приводу французький фахівець у царині молодой міждисциплінарної гуманітарної науки «політична соціологія» Д. Кола навіть натякає на паралелі правління знаменитого французького короля Людовика XIV та президента П'ятої республіки, даючи зрозуміти, що Ш. де Голлю не чужі відверто тиранічні замашки: «Але чи не володів також де Голль традиційною легітимністю в тому сенсі, що його інколи зображували, нехай навіть у вигляді жарту, в образі Людовика XIV?» [29, с. 87]. Справді, на перший погляд цей французький національний лідер саме в стилі Людовика XIV з його крилатим висловом «держава – це я» та цілком у бонапартистських традиціях, дозволяв собі мало не диктаторські висловлювання на кшталт «коли я хочу знати, що думає Франція – я запитую сам себе», та вже зовсім абсолютистське «Франція – це я».

Але найбільш чітко подібне бачення сформулював відомий знавець модерної французької історії М. Молчанов у главі «Монарх» своєї книги «Генерал де Голль». Наводячи слова де Голля у приватній бесіді, цей автор робить вельми радикальні висновки: «...Франція потребує монархії, але, не спадкової, що виходить з божественного права, а монархії виборчої: “Я виконую функції монарха в ім'я Франції”. Генерал врешті-решт виявився гідним сином свого батька Анрі де Голля, що називав себе “монархістом, що сумує”. Син вирішив стати “монархістом, що тріумфує”. Він діяв наперекір усім французьким республіканським традиціям, наперекір духові радикалізму. критики, заперечення, що пронизує французьку культуру. Він вчиняв у відповідності до іншої традиції, що віддзеркалювала реакційний аспект цієї культури, надихаючись модернізованими ідеям таких реакціонерів, як Жозеф де Местр або Шарль Моррас. Він намагався нав'язати Франції XX століття державний устрій, засуджений ще у XVIII столітті» [30, с. 389-390].

І здавалося б, подібні оцінки є недалекокими від істини: наприклад, згадуваний Ш. Моррас, який був свого роду ідеологічним прапором монархістського руху та водночас творцем концепції інтегрального націоналізму (як відомо, саме це поняття є ключовим у поглядах Д. Донцова) виступив ідеологом «національної революції», проведення якої було одним із програмних положень саме праворадикальної монархістської організації Action française («Французька дія»). Мовиться про політичну силу, що утворилась після Першої світової війни, а під час нацистської окупації Франції стала головною опорою

колабораціоністського пронацистського уряду Віші. Що знов-таки, здавалося б, дає додаткові аргументи на користь критиків де Голля, які крім цього завжди нагадували про його тісні стосунки та співпрацю з маршалом Ф. Петеном, який пізніше очолив режим Віші.

Здається, подібні оцінки також цілком підтверджує те, що Ш. де Голль і виховувався в ультраконсервативних традиціях. Тут можна згадати його навчання в єзуїтському коледжі, а потім – у елітарній Особливій військовій школі Сен-Сір (École spéciale militaire de Saint-Cyr), яка мала давні католицькі традиції. Показово, що назва містечка, що входить у назву цього аристократичного закладу перекладається як «вихованці святого». Цей вищий навчальний заклад, що й нині займається підготовкою кадрів для французького офіцерства і жандармерії, було засновано 1802 р. Наполеоном Бонапартом у місті Фонтенбло замість королівської військової школи, розпущеної під час революції, зокрема з метою відновлення пам'яті про державні імперсько-монархічні традиції. Після поразки Франції у війні з Німеччиною школу було евакуйовано на південь Франції, де згодом була зруйнована бомбардуваннями союзників. Але уже у 1945 р. відновлена саме Ш. де Голлем в містечку Гер на краю Броселіандського лісу.

Що ж до спроб мобілізації реакційної архаїки саме історичної пам'яті, то, здавалося б, незаперечним є факт активного використання Ш. де Голлем середньовічної символіки або імперських бонапартистських традицій для надання більшої легітимності створеному ним явно авторитарному політичному режимові. В першому випадку прикладом є символіка вже згаданого вище галльського півня, до якої також звертався і де Голль. Адже на думку деяких дослідників, зображення лілій на королівському штандарті дуже близьке до малюнку квітки півника, що асоціюється з галльською символікою – тож враховуючи пієтет Ш. де Голля і до цього символу, начебто також свідчить на користь монархічних уподобань творця П'ятої республіки. А це, на перший погляд, ллє воду на млин як ліберальної, так і ліворадикальної критики деголлівського курсу.

Крім того, він же по суті реанімував середньовічну символіку Лотаринзького хреста. Причому йдеться про символ, що з'явився у геральдичній практиці ще середньовічних французьких монархів. Король Рене Анжуйський зробив шестикінецьний хрест особистою емблемою, а його онук Рене II Лотаринзький використовував шестикінецьний хрест у битві при Нансі (1477 р.) проти герцога Бургундії Карла Сміливого як розпізнавальний знак, на протигагу Бургундському Андріївському хресту. Саме відтоді цей хрест отримує найменування «Лотаринзького».

Показово й те, що після франко-пруської війни, коли Ельзас і північна Лотарингія були анексовані Німеччиною, Лотаринзький хрест для французів став символом національного реваншу. І саме цей знак Ш. де Голль обрав політичним брендом своєї партії і всього націоналістичного політичного руху.

Але ще промовистішим прикладом нав'язування стародавньої традиції модерному суспільству видається залучення Генералом до державної символіки і навіть усього стилю сучасного життя історичної традиції, пов'язаної із запровадженням та ритуалами нагородження Орденом Почесного легіону. Адже хоча ця вища державна нагорода Франції свого часу була заснована Наполеоном Бонапартом начебто з метою ліквідації всіх попередніх монархічних регалій, фактично вся символіка нової нагороди мала відверто антиліберальне спрямування. Не випадково на ордені було розміщено зображення самого Першого консула, який невдовзі став імператором, а потім офіційно коронувався у Ватикані на монарший титул. Причому після цієї посвяти у статус «імператора-монарха» в центрі орденської зірки був розташований портрет із написом навколо нього «Наполеон, імператор французів».

Окрім того, положення про вищу нагороду Франції красномовно засвідчує прагнення започаткувати традицію звеличення елітарності в усіх сферах суспільного життя. Адже попри те, що Орденом Почесного легіону нагороджуються як військові, так і цивільні особи, його концепція має відверто мілітаризований характер. Вона веде походження від традицій не тільки середньовічних лицарських орденів, а й античної структури військової когорти. Кожна ступінь нагороди має бути отримана лише у зростальній послідовності, позаяк відповідає процедурі послідовного присвоєння вищих військових звань: легіонер, офіцер, командир та великий офіцер (всі члени легіону були об'єднані у 15, а пізніше в 16 територіальних когорт по всій території країни). Пізніше легіонери були перейменовані на кавалерів, а командири римської когорти (центуріони) – на командорів, а також запроваджено вищий п'ятий ступінь Великого Орла (фр. *Grand Aigle*), за яким королівським указом від 1816 р. було остаточно закріплено назву Великий хрест (фр. *Grand Croix*).

Важливо зазначити, що присвоєння цього ордена є не просто особистою почесною нагородою. За задумом воно означає своєрідної посвяту до особливої привілейованої корпорації модерної аристократії, уповноваженої стати інтелектуальною, моральною та силовою опорою держави (саме тому відзнака практично не присвоюється посмертно). За відвертим висловом самого Ш. де Голля, «Почесний легіон – еліта живих» [31].

Що ж безпосередньо до самого Ш. де Голля, то надзвичайно показово, що відразу після успішно проведеного у 1962 р. референдуму за внесення у майбутній Основний Закон положення про всенародне обрання президента у двох турах, яке надає йому статусу повноважного глави держави, він провів реформу Ордена Почесного легіону. Новообраний Президент скасував усі старі положення щодо державних нагород, зібравши їх в єдиний нормативний акт – кодекс Почесного легіону та військової медалі. Згідно з новим статутом прийняття до членів Ордена здійснюється за видатні воєнні або громадянські

заслуги саме Президентом Французької Республіки, який за посадою одночасно є Великим магістром (Grand maître) ордену!

Вельми символічно і те, що нагрудний знак Великого магістра Ордена Почесного легіону і по сьогодні є невід'ємним атрибутом глави цього ордена – президента Французької держави. Ця відзнака вручається під час інавгурації президентів республіки. Окрім того, подібна церемонія є офіційним свідченням обійняття колишнім претендентом цієї посади. (Всі прем'єр-міністри Франції, що перебували на своїй посаді не менше двох років, автоматично отримують звання великих офіцерів Почесного легіону, а президенти Франції автоматично, в обхід традиційного послідовного присвоєння звань, стають великими магістрами ордена – кавалерами Великого хреста.)

Отже, багато в чому саме з подачі першого Президента та ініціатора створення П'ятої французької республіки уже в наші часи Почесний легіон продовжує залишатись одним із найважливіших офіційних інститутів та символів Французької держави.

Водночас, на перший погляд, подібний задум створення нових привілейованих об'єднань за військовим взірцем суперечить сформульованому під час Великої французької революції республіканському гаслу «свобода, рівність, братерство» та уявленню про політичну націю як державне об'єднання на засадах громадянської рівності. Адже він фактично пов'язаний з проповіддю відвертого авторитаризму архаїчно монархічного взірця. На користь цього начебто свідчить і те, що ціла низка загалом визнаних видатних особистостей Франції відмовились від статусу кавалера вищого ордену держави і «за сумісництвом» – члена своєї рідної «когорти обраних». Серед них, наприклад, герой американської війни за незалежність та двох революцій (Великої французької та Липневої 1830 р.) виданий політичний діяч Ж. Ла Файет, композитор Г. Берліоз, лауреати Нобелівської премії, видатні фізики П. Кюрі та М. Кюрі, а також всесвітньо відомий філософ-екзистенціаліст та письменник Ж.-П. Сартр, якого також у 1964 р. удостоїли Нобелівської премії з літератури «за багаті ідеями, просякнуте духом свободи та пошуками істини творчість, що справила величезний вплив на наш час».

Відповідно, після відходу Генерала від влади та його смерті, найбільш ліберально налаштовані президенти намагались зменшити значення Ордена Почесного легіону як ознаки належності до свого роду вищого стану суспільства. Зокрема Президент Н. Саркозі вперше порушив традицію фотографування на офіційних світлинах для всіх державних установ, згідно з якою президенти Французької Республіки повинні бути у фракту с нагрудним ланцюгом Великого магістра ордена Почесного легіону, яка наглядно демонструє статус лідера нації. А, мабуть найбільш космополітично налаштований, політичний діяч модерної Франції, керівник з підготовки нинішнього, вкрай неефективного антидеголлівського проекту конституції ЄС [32], Президент В.-Ж. д'Естен, гранично спростив цей церемоніал (Великий

хрест вже не надягається навіть на офіційних церемоніях). Крім того, якщо Генерал де Голль вважав надто швидке зростання кількості членів Ордену небезпечним для престижу цієї почесної організації, сучасні лідери, навпаки, прагнуть скоротити кількість нагороджень з метою поступового зниження престижу цієї «архаїчної» нагороди.

Таким чином, складається враження, що засоби ототожнення себе з державою, до яких вдається Ш. де Голль, цілком підтверджують висновки ліберальних критиків голлізму. Ба більше: вони звинувачують його в тому, що трактуючи монарха як всевладного Суверена, відверто експлуатуючи історичну пам'ять, французький лідер навіть схилився не просто до політичного консерватизму, а й націоналізму ультрарадикального типу. В цьому зв'язку вже згадуваний французький автор звертає увагу і на тривале використання Ш. де Голлем мало не пронацистського поняття «французька раса» [29 с. 355]. А також на, що у своїх пропагандистських виступах Ш. де Голль навіть дозволяв собі вдаватися до асоціацій свого прізвища з усією попередньою династичною традицією. З цього приводу Д. Кола у фрагменті своєї книги під назвою «Ненаукова соціологія нації: нація та держава з погляду де Голля», підкреслює: «Вустами де Голля, в особі де Голля Франція звертається до французів. ...Граючи схожістю: de Gaulle (де Голль) та la Gaulle (Галлія), він уявляє себе як борця за збереження вищої цінності – національної ідентичності. Ототожнення де Голля з Францією спирається на віру, якою він переповнений і яку хоче вселити в інших, – віру в національну ідентичність та в те, що він і є ця ідентичність» [29, с. 354].

Причому, виходячи з подібних міркувань, можна зробити висновок, що закладена Ш. де Голлем традиція на архаїзацію суспільства триває і посьогодні. Адже мабуть тільки в цій розвиненій демократичній країні навіть у XXI ст. можуть існувати одночасно декілька праворадикальних монархічних партій? [33, с. 78-85].

Отже, на перший погляд цілком слушно у своєму опусі «Кінець історії?» Ф. Фукуяма, один із авторів ідеї переможних «хвиль демократії», які начебто невдовзі охоплять весь світ, називав голлізм «справжнім анахронізмом», «моделлю великодержавної поведінки», «граничною формою націоналізму» [34, с. 146].

Щодо критиків голлізму з лівих позицій, то вельми показовими є оцінки керівників ФКП. Так, М. Торез заявляв, що де Голль за допомогою заколоту встановив військову диктатуру, а інший очільник компартії Ж. Дюкло звинувачував де Голля у тому, що той захопив владу шляхом державного перевороту і з цього приводу виголошував гасло «Фашизм не пройде!». Крім того, комуністи намагалися приписати Генералові мало не нацистські погляди на тій підставі, що він справді відстоював ідеї корпоративізму та націонал-солідаризму. А це, мовляв, виключна прерогатива ідеології італійських

фашистів та німецьких нацистів з їхнім культом середньовічного цехового устрою.

Той самий Ж. Дюкло – один із тих, хто закидав де Голлеві прихід до влади шляхом державного перевороту – у книзі «Наполеон III і де Голль» пише про спорідненість діяльності цих двох національних лідерів [35]. В іншій своїй праці «Голлізм, технократія, корпоративізм» він же оцінює запропоновану Ш. де Голлем модель економічного дирижизму як корпоративізм, заснований на структурі середньовічних цехів та комун, який буцімто передбачає цілковиту ліквідацію загальнонаціонального профспілкового руху шляхом запровадження галузевих об'єднань, які ведуть до розколу у середовищі пролетарського класу і створюють можливості для нещадної експлуатації того-таки робітничого класу за рахунок створення ілюзії щодо єдності економічних інтересів сучасних економічних союзерів – капіталістів та їхніх безправних підданців – безпосередніх виробників [36, р. 25-26].

Підсумовуючі подібне бачення, відомий російський дослідник А. Ревякін у статті під назвою «Французькі династії: Бурбони, Орлеани, Бонапарти», надрукованій у журналі «Нова та новітня історія» фактично вдається до прямої аналогії: «Що стосується бонапартизму, то притаманні йому авторитаризм, антипарламентаризм, плебісцитарний характер правління певним чином виявились у діяльності генерала де Голля. Показово, що й бонапартизм, і голлізм спиралися на харизматичну легітимність, а тому потребували яскравого лідера, з яким насамперед ототожнювала себе партія його прибічників» [37].

Отже, монархізм Ш. де Голля трактується як наслідок відвертої реакційності його поглядів, пов'язаної зі схильністю до узурпації влади і мало не потягом до тоталітаризму націоналістичного зразка.

Нетрадиційна монархічна традиція

Подібна оцінка здається цілком справедливою ще й тому, що із попереднього аналізу можна зрозуміти витоки живучості в історичній пам'яті як французького загалу, так і еліти ілюзії щодо монархії як найбільш ефективної форми правління.

Невипадково перша буржуазна конституція Франції, яка починалася зі знаменитої, цілковито ліберально-демократичної «Декларації прав людини і громадянина», тим не менше фактично надавала монархові всю повноту виконавчої влади та оголошувала особу короля священною та недоторканою. Навіть терорист-якобінець Л.А. Сен-Жюст, який у промові суду над королем, страти якого він таки домігся, проголошував, що «неможливо царствувати і не бути винним; ...будь-який король – бунтівник та узурпатор» [38, с. 13], у своїй праці «Дух революції та Конституції Франції» стверджував: «якщо французький народ не буде дорожити своїм государем, свобода загине; якщо народ буде заздрити государю, загине конституція» [38, с. 221].

Але чи справді у випадку з так званим монархізмом Ш. де Голля має місце звеличення саме середньовічного абсолютистського режиму з метою

встановлення режиму особистого абсолютизму? На мій погляд, теза про те, буцімто відверто архаїчні промонархістські і водночас бонапартистські, переконання Ш. де Голля, обумовлені лише відставанням Франції у її буржуазному демократичному розвитку та є свідченням обраної ним стратегії, зокрема й у царині політики пам'яті, далеко не бездоганна.

Насправді подібна ідеалізація добуржуазної середньовічної архаїки знанною мірою обумовлена особливостями французької історії: з одного боку, повною дискредитацією ліберальної стратегії розвитку, що виявилось у непритаманному ідеології класичного лібералізму культові державництва, прагненні до монополізму, фетишизації грошового капіталу; а з іншого – у деструктивно-терористичному характері лівої опозиції, яка також носила виразно декласований характер. Що безумовно сприяло збереженню культу монархізму і за модерних часів.

Отже, в даному випадку дискредитації бурбонівських паразитично-люмпенських реставрацій, які також призводили до хаосу і розрухи, принаймні в уяві, колективних згадках, протиставляються часи Людовиків, за яких абсолютний монарх як носій суверенітету, а отже і символ державності, начебто виступав гарантом стабільності, а вся королівська династія поставала творцями наймогутнішої та територіально найбільшої за доби феодалізму централізованої держави середньовічної Європи.

Сами цим пожна пояснити, що вже на етапі становлення французької політичної думки Нового часу саме трактування монархічної влади видатними гуманістами пізнього Ренесансу, яких дуже важко запідозрити у прихильності до деспотизму, виглядає, м'яко кажучи, вельми нестандартним. Так, на думку ровесника Монтеня, Паскаля та Еразма Роттердамського видатного французького політичного мислителя Ж. Бодена, монархія на протилежність до тиранії базується не на насильстві, а на справедливості. В античних традиціях прирівнюючи монархічний та аристократичний устрої до демократії, він зазначає: «таким чином, може виникнути два типи держави. Перший стверджується силою, а другий – справедливістю. До другого типу належать королівство, аристократія і демократія, до першого – тиранія, олігархія, охлократія» [39, с. 190]. Сучасник Бодена, автор знаменитого трактату «Три книги щодо права війни та миру», що вийшла в світ у розпал Тридцятирічної війни, Г. Гроцій, який потрапив у Францію у 15-річному віці та отримав ступінь доктора права в університеті Орлеана, навіть припускає можливість визнання влади, завойованої насильницьким шляхом у випадку, якщо метою диктатора є організація ефективного супротиву громадян реальним загрозам. «...Деякі держави можуть бути засновані заради вигоди царя, зокрема, держави, що виникли внаслідок завоювання, але тим не менше такі, що не заслуговують назви тиранічних, оскільки тиранія, в сучасному сенсі слова, передбачає насильство, деякі форми правління можуть переслідувати корисність як уряду,

так і підвладних, наприклад, народ, не здатний для самооборони, обирає для самозахисту могутнього царя» [40, с. 132].

Нарешті, видатний європейський гуманіст Еразм Ротердамський, який отримав базову освіту в тогочасному центрі європейської культури – Сорбонні, в ренесансних традиціях ритуально звертаючись до Античності, а насправді вже наповнюючи античну політичну думку якісно новим змістом, йде ще далі – визначає монархію як конструктивну силу, що є антиподом руйнівної тиранії: «Тирану властиво вчиняти так, як заманеться, царю ж навпаки – так, як буде вірно і чесно; тирану нагорода багатства, царю – шана, наслідок чеснот; тиран править за допомогою страху, підступництва та злобних шахрайств, цар – за допомогою мудрості та милості; тиран бере владу для себе, цар – для держави; безпеку тирана охороняє почет варварів та банда найманців, цар вважає достатнім захистом для себе свою милість до громадян та прихильність громадян до себе. До тиранів ставляться з недовірою та ненавистю всі громадяни, що користуються добродієм, розсудливістю та впливом» [41, с. 34]. Також мислитель підкреслює важливість свідомого виховання державницької еліти і насамперед майбутнього короля в дусі моральних чеснот та готовності до воєнної звитяги. (До речі, аналогічне протиставлення особливого роду монархічної влади узурпаторській тиранії дещо пізніше буде висловлювати кумир І. Канта – король Пруссії Фрідріх Великий, що стала ядром майбутньої Німецької держави, у своєму знаменитому трактаті «Анти-Макиавеллі»).

Але водночас Еразм Ротердамський виступає радше не як класичний монархіст, а як представник «третього стану» часів французької буржуазної революції. Про що зокрема свідчить те, що він задовго до батьків-засновників американської конституції визнає за народом священне право на повстання проти тиранії, яка навіть намагається виправдати узурпацію воєнним станом. «...Якщо верховна влада, розділена почасти між царем, почасти між народом або сенатом, і цар втручається в частину, що йому не надана, то йому можливо законно опиратися силою, позаяк влада його не поширюється до таких меж. Те саме, як я вважаю, буде мати місце навіть у випадку, якщо передбачено, що воєнна влада повинна належати державцю. Якщо має місце захоплення влади шляхом неправої війни з порушенням всіх вимог права народів і за цим не відбудеться будь-яка домовленість і не будуть надані певні гарантії і влада буде керуватись виключно силою, то проти того, хто захопив владу, залишається в силі право війни і від того стосовно нього дозволяється все, що дозволяється стосовно ворога, якого правомірно вбити навіть будь-якій приватній особі» [41, с. 173]. (До речі, про важливість подібного розуміння народовладдя у французькій політичній традиції свідчить хоча б те, що у статті «Тиранія» знаменитої «Енциклопедії» Д. Дідро та Ж. Д'Аламбера підтверджується це право на народний супротив. «...Народи не зобов'язані чекати, доки їхні государі повністю викують ланцюги тиранії і зроблять неможливим будь-який

супротив собі. Для того, щоб народ мав право попікнутись про своє збереження, досить щоб учинки його керівників були явно спрямовані до його гноблення; тоді він зможе виступити, так би мовити, з розгорнутими прапорами проти тиранії» [42, с. 195]).

Цікаво, що в даному випадку Еразм, подібно до свого сучасника Ж. Бодена, явно перебуває під впливом єзуїтських контрреформаційних ідей, прихильником яких був і Ш. де Голль. Як відомо, останній закінчив єзуїтський коледж, а потім знамениту Спеціальну військову школу біля містечка Сен-Сір, що славилась своїми консервативно-католицькими традиціями. Нарешті важливо, що аналогічні ідеї орденського корпоративізму та авторитаризму справили величезний вплив на формування політичного ідеалу гетьманства в козацькій «християнській республіці» та гетьманської влади в Україні загалом [43, с. 389-394].

Подібна традиція зберігається і пізніше. Зокрема, видатний мораліст просвітницького спрямування Ж. де Лабрюєр, під значним впливом ідей якого перебував і Ш. де Голль, у своїх знаменитих «Характерах» трактував ідею «помазаництва божого» у вельми ліберальний спосіб: «Називати государя “батьком народу” означає не стільки віддавати йому шану, скільки називати його справжнім ім'ям і вірно розуміти справжнє призначення монарха» [44, с. 318]. І далі він же пояснює: «Між обов'язком государя стосовно підданців і обов'язком підданців стосовно монарха існує зв'язок, точніше обопільна залежність. Не наважусь судити, який із них більш тяжкий та більш обтяжливий, оскільки тут би довелось робити вибір між беззаперечною готовністю надавати шану та допомогу, служити, підкорятись та сприяти, з одного боку, та обов'язком бути завжди добрим та справедливими, пікнутись, захищати та протегувати – з іншого» [44, с. 318-319]. Саме тому цей французький мислитель висуває надвисокі вимоги до монарших інтелектуальних, вольових, моральних якостей, тільки виявивши які, він може претендувати на народну підтримку [44, с. 323-325].

Нарешті, не можна забувати, що фундатор сучасної демократії та загальноновизнаний творець концепції поділу влад, Ш.-Л. Монтеск'є у знаменитій праці «Про дух законів» визначав монархічний політичний устрій як такий, що базується на понятті честі, підкреслюючи його спорідненість із республікою у здатності чинити добро, керуючись почуттям патріотизму, заснованим на рівності народу й еліти в спільному обов'язку сприяти процвітанню, а у разі потреби навіть захистові Батьківщини (в українській мові гарно передається смисловий відтінок подібної добродетельності, позаяк синонімом російському «добродетель» також є поняття «чеснота»). *«Добродетельністю (чеснотою) в республіці я називаю любов до вітчизни, тобто любов до рівності. ...Честь є рушійною пружиною монархії. ... Одним словом: честь існує і в республіці, хоча рушійна сила республіки – політична добродетельність, а політична добродетельність (чеснота) існує і в монархії, не дивлячись на те, що рушійне*

начало монархії – честь» [45, с. 9-10]. Поєднання честі та чесноти виявляється якраз у тому, що державець виступає не як «батько і благодійник» щодо упокорених *під-леглих*, а лише як «перший серед рівних», на відданість яких може цілковито розраховувати: «государі повинні радіти, що мають підданців, для яких честь дорожча життя, для яких вона є стимулом не тільки мужності, а й вірності» [45, с. 184].

Отже, можна зробити висновок: очевидно, що королівський абсолютизм феодалних часів у Франції, на відміну від тих-таки США, трактується всіма цитованими вище видатними мислителями у відверто позитивному ключі. Крім того, саме з монархічною формою влади пов'язується ними розвиток модерної державності і навіть політичної нації (родоначальницею якої, до речі, вважається саме Франція). Нарешті, зовсім не в сучасному дусі суто символічного представництва парламентської монархії, а цілком у абсолютистському, щоб не сказати диктаторському, стилі, в дусі знаменитої сентенції деспотичного Людовика XIV – «держава це я», бачиться їм ідеал монархічного правління (за такого підходу різниця між поняттями авторитаризм та диктатура практично не простежується).

Справді, подібна концепція суттєво відрізняється від базових засад знаменитої веберівської протестантської етики раціональності та чесного підприємництва з її антимонархічним пуританським апелюванням до механізму ринкової самоорганізації і поділу влад та пошуку компромісу в реалізації егоїстичних приватних інтересів державою – «нічним сторожем», що лише стежить за дотриманням взаємного «суспільного договору», під гаслом «кожен за себе – один бог за всіх».

Також описаний вище механізм управління державою через одноосібне правління нею шляхом «справедливих наказів» на основі наявної стародавньої традиції явно не відповідає уявленням про правову державу, з її апріорним гарантуванням «природних», «невід'ємних» прав і свобод та культом законодавчих нормативних актів, буцімто здатних за будь-яких умов ефективно регулювати суспільне життя (згадаймо відповідний термін «диктатура закону»).

Нарешті, в даному випадку не спрацьовує і запропонований М. Вебером поділ панування на «повсякденне», до якого буцімто належать споріднені традиціоналістське «патріархальне патрімоніальне або станове», тобто засноване на відвертій архаїці, та панування *над*повсякденне «харизматичне», засноване на здатності *Вождя* надихати спільноту та у важких випробуваннях *вести її за собою*» [46, с. 22]. *У варіанті трактувань монархізму видатними французькими мислителями скоріше йдеться про синтез традиціоналістської та харизматичної мотивації.*

Як усе це зрозуміти: чи йдеться про так звані пережитки та забобони минулого, так би мовити атавізми історичної пам'яті, чи в даному випадку має місце певна дослідницька програма, яку той-таки Ш. Монтеск'є формулював наступним чином: «нові ідеї, до яких я прийшов, зобов'язували мене

пришукати до них і нові назви або вживати старі слова у новому сенсі» [45, с. 9]? На моє глибоке переконання, в даному випадку йдеться саме про справедливість другого припущення.

Конструктивно консервативна форма легітимації

Чим же насправді обумовлене протиставлення політичної традиції (природного права) та модерну (кодифікованого права), моралі та політики, нарешті монархії та республіки, притаманне неомонархічним концепціям одноосібної влади? Багато в чому воно є наслідком того, що у Франції, як і знов-таки в сучасній Україні, на тлі перманентної економічної та політичної нестабільності і приходу до влади антинаціональних сил, нерідко виникали історичні ситуації «виборів без вибору», за яких навіть «чесні та справедливі вибори» (яких, утім, також не було) втрачають сенс. Це досягалось і завдяки так званому «зачищенню» політичного поля від гідних претендентів на найвищу посаду в державі за допомогою їх відсіювання ще «на дальніх підступах», створення узурпаторами конституції «під себе», за якої за демократичним парламентським фасадам панують кланово-кримінальні угруповання, запровадження різноманітних обмежувальних цензів або просто повного демонстративного нехтування Основним законом.

Головне ж, як праві, так і ліві деструктивні сили постійно діяли в напрямку максимального руйнування «національної свідомості», точніше почуття справжнього патріотизму та недопущення будь-яких форм консолідації вже на рівні громад (залякування, терор, масові невмотивовані репресії з одного боку та зниження рівня освіти і культури – з іншого). Внаслідок цього фактично відбувалось знищення того самого духовного клімату, за якого лише й можлива масова поява непересічних особистостей в усіх сферах суспільної діяльності, зокрема й у царині політики (як це наприклад мало місце у Франції за часів Великої французької революції, Першої імперії та Другої республіки).

Саме за такої ситуації втрачає будь-який конструктивний сенс одна з найпоширеніших в сучасній Україні тез – «демократія не вигадала нічого кращого за перевибори тих, хто не виправдав ваших надій» (з одночасним перекладанням провини на виборців, які буцімто «продаються за гречку» і «голосують не за тих»). Насправді в історії навіть найбільш демократичних країн – не кажучи вже про пострадянський простір – виникають і неминуче будуть виникати у майбутньому ситуації, за яких стає неможливим навіть вибір «меншого зла» (що яскраво і продемонстрували останні президентські перегони в Україні). Причому саме у випадку, коли країна в кризовій ситуації все ж таки не втратила здатності до національної мобілізації, і включається механізм так званого рекрутування еліт на основі мотивації, гарно переданої словами «Пісні вожака» талановитого рок-музиканта А. Макаревича:

«Быть первым из первых –
Искусство на нервах:
Не знать поражений в борьбе,

Гореть, не сгорая,
Вести свою стаю –
Ту стаю, что верит тебе.
Вождем никогда ты
Не станешь по блату,
Тут шансы у всех равны:
На место его
Не возьмешь никогда ты
Кого-нибудь со стороны.
Вожак выбирает сам себя и сам себя утверждает».

Причина актуалізації подібного роду «природного відбору» в тому, що на тлі стрімкого наростання катастрофічності претендент на статус національного лідера покликаний доводити свою «відповідність майбутній обійманій посаді» в процесі не виборчої боротьби, а боротьби реальної, що несе загрозу його здоров'ю, а подекуди й життя. З-поміж іншого – у разі необхідності очоливши народ, який традиційно (зокрема й українським Основним законом) проголошується «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади», задля реалізації ним свого вищого конституційного права на повстання проти злочинної влади.

(Що ж до чинного глави держави будь-якої президентської республіки, то за Конституцією, зокрема й українською, саме він є гарантом територіальної цілісності та національної незалежності держави, а також верховним головнокомандувачем і за своїми прямими обов'язками повинен забезпечувати захист національних інтересів).

Звідси й актуалізація символу неомонархізму, який вживається з метою підкреслення важливості врахування елітарного виміру демократії, згідно з яким *процедурна виборча легальність усвідомлюється як така, що зовсім не гарантує реальної легітимності обранця на вищу державну посаду. І відповідно легітимним в очах громадян цілком може стати справжній лідер, який за повної дискредитації чинних політичних інститутів та формально-демократичних виборчих практик навіть оволодіває владою нелегальним шляхом, тобто з порушенням офіційної виборчої процедури, але своїми ефективними діями із захисту національних інтересів здатен довести загалові своє право очолювати державу* (процедурне ж оформлення влади відбувається так би мовити заднім числом, коли безпосередню загрозу усунуто, політична та економічна ситуація стабілізовані й з'являється можливість нормального проведення виборів) [47].

Звідсіля і поява у французькій політологічній традиції своєрідного трактування модерного абсолютизму та корпоративної династичності, заснованих не на офіційно визнаній процедурі спадковості «по чоловічій лінії», а наслідування кращим взірцям ефективного державного лідерства, що мають засвідчити належність сучасного лідера до героїчного (інколи навіть

легендарного) пантеону засновників та захисників державності, уявлення про яких збереглося не тільки в історичних анналах, а й у ментальній пам'яті сучасників. Зокрема той-таки Ш. де Голль в своїх творах постійно звертався до реальних чи уявних аналогій самовідданого служіння у національній історії, котрі на його думку можна використати як історичні прецеденти, свого роду «наставлення потомству», і навіть наводив приклади видатної діяльності Александра Македонського та Юлія Цезаря.

Отже, згідно з цим *символічно монархічним* механізмом безпосередньої передачі влади на засадах природного або традиційного права, той, хто здатен стати провідником, керманічем, нарешті, визволителем національного масштабу за важких випробувань, коли кодифіковане право щонайменше мінімізує свою ефективність, *справді немовби успадковує у символічній формі владні повноваження від своїх героїчних попередників, які немовби делегують йому владу на засадах оспіваної ще Кобзарем нерозривної єдності «мертвих, живих і ненароджених».*

Усе це пояснює, чому приміром попри своє тяжіння до лібералізму відомий історик та політичний діяч Ф. Гізо, у розділі «Про монархію» своєї відомої роботи «Політична філософія: про суверенітет» на противагу засадам представницької демократії стверджує, що живий символ суверенітету в одній особі забезпечує радше духовну, аніж правову єдність національної історії. «Я говорив про моральні витoki монархії. Вона бере свій початок у тій вірі у єдність як непорушність суверена, що є основою людського духу та спрямовує людину навіть тоді, коли вона, обравши демократичну систему, повалить будь-який видимий образ єдності на землі і заперечує будь-якого володаря суверенітету» [48, с. 532].

У іншому розділі «Про спадкову передачу монархічної влади», цілком в деголлівському дусі і задовго до М. Вебера, Ф. Гізо пише про два типи легітимності. Легітимність інституціональну, що спирається на зафіксоване в документах право автоматичного успадкування трону (фактично легальність посідання престолу) і легітимність персоналізовану, яка спирається на здатність Суверена забезпечити ефективність своєї влади саме у важких випробуваннях. «Легітимність у даному випадку належить не тільки законам та інститутам, які залишаються незмінними, але й також людям...; точніше, існує дві відмінні легітимності: легітимність трону, самої монархії, що розглядається як політичний інститут, та легітимність династії... У другому випадку спадкова передача трону означає дещо більше. Послідовності різноманітних та змінюваних постатей вона надає справжню та постійну легітимність; вона виголошує легітимним не тільки те, що є, а те що буде... Вона зачіпає, таким чином, фундаментальний принцип політичної легітимності, котра полягає в освяченні воль та сил, ...що пройшли випробування часом, щоб надати тих самих здібностей силам, ...які ще занурені у морок майбутнього» [48, с. 551].

Причому, визначаючи сутність свого трактування монархізму як здатності до ефективних дій («сильна влада – ось мета монархії»), французький історик підкреслює, що суверенність, а отже й легітимність одноосібного лідера доводиться саме «за часів найбільших потрясінь». За подібного підходу стає зрозумілим сенс наступного парадоксального висловлювання: «Нам відомі держави, відкриті назустріч свободі, що припускають законний супротив своєму режиму, контроль за ним і навіть поділ вищої влади. Монарх сам відмовляється від фактичного суверенітету. Чи вважаєте ви, що таким чином він відмовляється від суверенітету за правом? Звичайно ж ні» [48, с. 532]. Тобто саме по собі авторитарне правління зовсім не виключає можливості легалізації в умовах демократичного поділу влад.

Нарешті, в іншій своїй роботі «Про засоби правління та опозиції у сучасній Франції» цей самий автор стверджує, що згаданому вище ідеалові лідера, який здобув легітимність насамперед завдяки успішній боротьбі за збереження національного суверенітету, якраз і відповідає Наполеон Бонапарт [48, с. 401-411].

Сам Наполеон формулював таку ситуацію на межі, а то й за межею, холодної та гарячої фази війни (зокрема громадянської) висловом про те, що під час битви краще мати одного поганого полководця, аніж двох гарних. Або ще жорсткіше: «краще лев на чолі стада баранів, аніж баран на чолі зграї левів».

Щодо інституціонального оформлення (легалізації) інституту монархізму Наполеоном Бонапартом, то воно багато в чому носило вимушений характер, обумовлений прагненням розколоти очолювану Британією антифранцузьку коаліцію європейських монархій (включно з російською). Що своєю чергою обумовлювалося нездатністю, навіть з урахуванням воєнного генію французького імператора, на рівних вести бойові дії з антифранцузькою коаліцією держав, що володіли значно більшими за французькі людськими та матеріальними ресурсами [25].

Узагалі, необхідність встановлення позаконституційної національної диктатури як єдиної форми ефективної протидії тиранії зафіксували уже французькі мислителі ренесансної доби. Так, М. Монтень у своїх знаменитих «Пробах» зазначає: «Проте буває й таке, що доля, могутність якої завжди переважає наше передбачення, ставить нас у настільки важке становище, коли законам доводиться дещо потіснитись та де в чому поступитись... Діяти, притримуючись закону, означає – діяти спокійно, розмірено, стримано, а це зовсім не те, що потрібно у боротьбі з діями невмотивованими і свавільними» [49, с. 115].

Ще один геніальний французький філософ – Б. Паскаль сформулював наступний афоризм: «Справедливість, що не підтримується силою, немічна; сила, не підтримана справедливістю, тиранічна. ...Ось чому потрібно силу поєднати із справедливістю, та або справедливість зробити сильною, або силу справедливою».

Навіть натхненник французьких революціонерів та ідеолог прямої громадівської демократії, що має протистояти будь-яким тиранічним формам абсолютизму, Ж.-Ж. Руссо вимушений визнати, що конституційна монархія особливого авторитарного типу – а фактично національно орієнтована абсолютистська диктатура – є необхідною формою правління для держав із великою площею та чисельним населенням за кризових ситуацій [50, р. 86]. Адже вона дозволяє «концентрувати сили і засоби на напрямку головного удару», тобто консолідувати громадян для реалізації широкомасштабних проектів державотворення: «Відтак, і воля народу, і воля принцепса, і публічна сила держави, і партикулярна сила уряду – усе це залежить від однієї й тієї само рушійної сили, усі засоби керування машиною перебувають в одних і тих само руках, усе прямує до однієї й тієї само мети: немає жодних супротивних рухів, що взаємно знищують один одного, і годі навіть намагатися увияти собі інший різновид конституції, за якого найменше зусилля спричиняє найпотужнішу дію. Архімед, який, спокійно сидячи на березі, знімає з мілини великий корабель, є для мене уособленням вправного монарха, що керує із власного кабінету своєю неозорою державою і є, виглядаючи нерухомим, причиною будь-якого руху» [50, р. 85].

Нарешті, в статті «Політична влада» уже згадуваної «Енциклопедії» що стала вершиною просвітницької думки й оплотом боротьби з будь-якими формами реакції, за що її автори постійно піддавались переслідуванням, знаходимо абсолютно чітке формулювання того, що Ш. де Голль трактував як монархію: «Інколи влада, заснована на насильстві, змінює свою природу, а саме у випадку, якщо вона триває та її підтримує виразно виявлене погодження підвладних. Однак тим самим вона перетворюється в інший вид влади... Той, що її привласнив, припиняє бути тираном і стає государем» [42, с. 89].

Отже, йдеться про невідворотну необхідність забезпечення авторитарності влади за несприятливих історичних умов, що у Конституції П'ятої республіки передбачається ст. 16, яка зобов'язує Президента запровадити надзвичайний стан. *Хоча з наведених вище причин при цьому терміни «національна диктатура» і «монархія» вживаються синонімічно.*

Зі сказаного стає зрозуміло, чому видатний французький політолог та соціолог ліберального спрямування Р. Арон у своїй знаменитій праці «Мир і війна між націями» слідом за М. Вебером розрізняє процедурну легальність персоналізованої влади та її реальну легітимність, яку визначає як «могутність». Ідеться про здатність державця виступати неформальним національним лідером. Дослідник піддає критиці шкільний курс історії, де надто багато місця приділено життєписові королівських династій, що фактично звеличує інститут монархізму в очах сучасників. Але визнаючи, що спираючись саме на цю традицію, Ш. де Голль прийшов до влади, порушивши офіційну конституційну процедуру, Р. Арон вимушений визнати, що до певної міри, подібно до абсолютного монарха, який сам є втіленням вищого права, для

авторитарного лідера існують ситуації, за яких йому справді «закон не писаний». Точніше, попри тавтологію, не писаний саме писаний закон, над яким підноситься внутрішній моральний обов'язок – готовність «діяти не за страх а за совість» [51, с. 70].

Де Голль справді прийшов до влади, порушуючи процедуру, предбачену чинним на той час Основним законом Четвертої республіки. Але це відбулось за ситуації реальної небезпеки початку громадянської війни у Франції, обумовленої стрімкою ескалацією алжирської кризи, яку не міг зупинити жоден із тодішніх політиків! Удруге за свою політичну біографію (вперше це сталось під час Другої світової війни) він фактично виконав місію рятівника вітчизни. *Отже, порушивши букву конституції Четвертої республіки, Ш. де Голль не порушив її духу, адже фактично він був запрошений до влади тими, хто був безсилий зупинити збройний заколот.* Після призначення цього чи не найвидатнішого «кризового менеджера» прем'єр-міністром тодішній президент Четвертої республіки Р. Коті сказав «перший серед французів став першим при владі».

Сказане зовсім не означає, що взагалі не існує механізмів та інститутів максимального поєднання процедурної легальності з легітимністю авторитарного лідера, зокрема з метою запобігання ситуацій, коли внаслідок втрати почуття реальності він почне вважати себе незамінним і стане на шлях реальної узурпації влади. Але саме ці процедури якраз і прагнув запровадити Ш. де Голль в Конституції П'ятої республіки. Конституційним аналогом набуття суверенітету і забезпечення спадковості влади *в режимі легітимності, що пізніше має бути підкріплена виборчою легальністю*, є різноманітні «праймеріз», тобто висування кандидата на посаду глави держави відомими й авторитетними політичними партіями, внаслідок чого він отримує мандат на участь у загальних виборах і навіть на майбутні владні повноваження *ще до початку виборчого процесу.*

За чинними правилами кандидат на посаду президента зобов'язаний надати декларацію про власність, внести відносно невелику виборчу заставу, що повертається в разі отримання кандидатом більше 5% голосів. А головне – необхідно на підтримку власного висунення отримати офіційне схвалення не менш як 500 посадових осіб. Причому ті, хто висловився за потенційного главу держави, повинні представляти не менше 30 різноманітних адміністративно-територіальних одиниць, від кожної з яких повинно бути не більше 1/10 підписів. Списки, тих, хто підтримав кандидата, публікуються офіційно.

Також, згідно з ідеєю *поєднання політичної і карної відповідальності* президента за державну зраду, деголлівська конституція надає право ухвалення рішення про імпічмент квазісудовому органу – Вищій раді правосуддя, створеній із депутатів двох палат (і затверджується воно обома палатами). На консервативне спрямування чинної форми правління також вказує і те, що у

випадку визнання президента недієздатним, його обов'язки має виконувати не спікер Національних зборів, а глава Сенату.

Нарешті, згідно з концепцією плебісцитарності (плебісцитності), знов-таки задовго до концепції М. Вебера розроблену та реалізовану Наполеоном Бонапартом, великого значення Ш. де Голль надає всенародним референдумам, покликаним не стільки почути думку загалом з важливих питань, скільки показати рівень довіри очільнику країни. Причому саме в традиціях прямої демократії після програшу на референдумі, який повинен був посилити владу громад та обраного за ступеневим принципом Сенату (що переобирається дуже поступово, будучи свого роду аналогом новітньої аристократії або меритократії), Ш. де Голль потрактував свою поразку як «відмову у мандаті», тобто втрату делегованої легітимності. І незважаючи на відсутність в Основному законі положення про референдум як форму імпичменту, він достроково відмовився від своєї посади [15, с. 248-269], тим самим доводячи існування природно-правового виміру знаменитої «суспільної угоди».

(Продовження статті у наступному номері журналу «ПВІ»)

Список використаних джерел та літератури

1. Чеканцева З. Память и национальная идентичность в исторической культуре Франции. *Событие и время в европейской исторической культуре XVI – начала XX вв.* М.: «Аквилон», 2018. 512 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/317548684_Pamat_i_nacionalnaa_identichnost_v_istoriceskoj_kulture_Francii
2. Ренан Е. Що таке нація? URL: <https://zbruc.eu/node/59455>
3. Мере Ж. Принцип суверенітету. Історія та основи новітньої влади. Львів: Кальварія, 2003. 216 с.
4. Шморгун О. Модерні етнонаціональні процеси: потенціал антикризового розвитку України. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал.* 2016. № 2. С. 30-49.
5. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. Т. 1. *Структура повсякденності: можливе і неможливе.* К.: Основи, 1995. 543 с.
6. Афанасьєв Ю. Историзм против эклектики. Французская историческая школа «Анналов» в современной буржуазной историографии. М.: Мысль, 1980. 279 с.
7. Февр Л. Бои за историю. М.: Наука, 1991. 629 с.
8. Braudel F. Histoire et sciences sociales. La longue durée. *Annales: ESC. Octobre – decembre.* 1958. Vol. XIII. № 4. P. 725-753.
9. Ладюри Э. Ле Руа. Застывшая история. *THESIS.* № 2. 1993. С. 153-173.
10. Ortega y Gasset J. Historia como sistema. *Obras completas,* Madrid.: El filósofo, 1955. Т. IV. P. 9-69.
11. Фулье А. Психология французского народа // Революционный невроз. М.: Институт психологи РАН, «КСП+», 1998. 576 с.
12. Бродель Ф. Что такое Франция? Кн. первая: Пространство и история. М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1994. 405 с.
13. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. Екатеринбург: У-Фактория, 2007. 720 с.
14. Шоню П. Цивилизация классической Европы. Екатеринбург: У-Фактория, 2005. 608 с.
15. Шморгун О. Крах традиційної партійної системи у Франції та політичне протистояння на початку ХХІ століття. *Суспільно-політичні процеси.* 2020. № 2(16). С. 219-275.
16. Шморгун О. Постекономічні цінності в контексті пошуку креативно-мобілізаційних мотивацій суспільного розвитку. *Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації.* К.: Фенікс, 2014. С. 82-104.

17. Гордон А. Историзм Жюль Мишле. *Диалог со временем*. 2020. Вып. 72. С. 49-63.
18. Травин Д. Европейская модернизация. В 2 кн. Кн. 1. М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб: Terra Fantastica, 2004. 665 с.
19. Жискард д'Эстен В. Французы: Размышления о судьбе народа. М.: Ладомир, 2004. 248 с.
20. Шморгун О. Євроінтеграційний курс України: перспективи та застереження. *Зовнішні справи*. № 4. 2020. С. 12-20.
21. Шморгун О. Всесвітньо-історичні тренди глобального розвитку: порятунок чи катастрофа?! *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2018. № 2(1). С. 17-37.
22. Экспрезидента Франції Саркозі засудили до трьох років за корупцію. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-56240195>
23. Локланд Д. Феномен Эмманюэля Макрона. URL: http://perspektivy.info/upload/iblock/5c2/Lokland-DOI_2018_2_49_68.pdf
24. Токвіль А. де. Давній порядок і Революція. К.: Юніверс, 2000. 224 с.
25. Шморгун О. Цивілізаційна сутність епохи бонапартизму та історичний шанс альтернативного розвитку Російської імперії. *Вітчизняна війна 1812 року в контексті поступу всесвітньої історії*. К.: Фенікс, 2013. С. 207-235.
26. Маркс К. Классовая борьба во Франции с 1848 по 1850 г. // Маркс К. Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. Т. 7. М.: Государственное издательство политической литературы, 1956. С. 5-110.
27. Шморгун О. Елітарний вимір демократії: проблема авторитарного лідерства. *Еліта: витоки, сутність, перспектива*. К.: Т-во «Знання» України, 2011. С. 343-414.
28. Бенетон Ф. Введение в политическую науку. М.: Издательство «Весь Мир», 2002. 368 с.
29. Кола Д. Политическая социология. М.: Весь мир; ИНФРА-М, 2001. 406 с.
30. Молчанов Н. Генерал де Голль. М.: Международные отношения, 1980. 502 с.
31. Distinction: Moussa Balla Coulibaly honoré par la France de la Légion d'honneur. URL: http://malijet.com/la_societe_malienne_aujourd'hui/actualite_de_la_nation_malienne/10438-distinction_moussa_balla_coulibaly_honore_par_la_france.html
32. Шморгун О. Євроінтеграційний курс України: перспективи та застереження. *Зовнішні справи*. 2020. № 4. С. 12-20.
33. Праворадикальные политические партии и движения современной Европы. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2011. 408 с.
34. Фукуяма Ф. Конец истории? *Вопросы философии*. 1990. № 3. С.134-148.
35. Duclos J. De Napoléon III à De Gaulle 1896-1975. Paris: Éditions Sociales Creation, 1964. 286 p.
36. Duclos J. Gaullisme, technocratie, corporativisme. Paris: Éditions Sociales Creation, 1964. 286 p.
37. Ревякин А. Французские династии: Бурбоны, Орлеаны, Бонапарты. URL: <http://vivovoco.ibmh.msk.su/VV/PAPERS/HISTORY/FROYAL.HTM>
38. Сен-Жюст Л. А. Речи. Трактаты. М.: Наука, 1995. 472 с.
39. Боден Ж. Метод лёгкого познания истории. М.: Наука, 2000. 412 с.
40. Гроций Г. О праве войны и мира: Репринт с изд. 1956 г. – М.: Ладомир, 1994. – 868 с.
41. Эразм Роттердамский. Воспитание христианского государя. – М.: Мысль, 2001. – 365 с.
42. История в Энциклопедии Дидро и Д'Аламбера. М.: Наука, 1978. 312 с.
43. Шморгун О. Солідаристсько-корпоративна парадигма антикризового розвитку України. *Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку*. НАН України, Ін-т європ. дослідж. К.: Ун-т «Україна», 2010. С. 389-403.
44. Лабрюйер Ж. де. Характеры, или Нравы нынешнего века. М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: Издательство «Фолио», 2001. 607с.
45. Монтескье Ш.-Л. О духе законов. М.: Мысль, 1999. 674 с.
46. Вебер М. Типы господства. *Личность. Культура. Общество*. 2008. Вып. 3-4 (42-43). С. 20-31. URL: <https://iphras.ru/uplfile/reznik/sovets/bibl/1/Weber9.pdf>

47. Шморгун О. Співвідношення легальності та легітимності в сучасних трансформаційних процесах. «Третя хвиля» демократизації на теренах Євразії: досвід новітньої історії та виклики сучасності. К.: Вид-во «Фенікс», 2014. С. 52-63.
48. Классический французский либерализм: Сборник. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. 592 с.
49. Монтень М. Опыты. В 3-х книгах / Книги первая и вторая. М.: Наука, 1979. 703 с.
50. Rousseau J.-J. Petits Chefs-d’Oeuvres de J.-J. Rousseau. Paris, 1896. URL: <http://litopys.org.ua/rousseau/rous03.htm>
51. Арон Р. Мир і війна між націями. К.: МП «Юніверс», 2000. 686 с.

References

1. Chekantseva, Z. (2018). Pamiat y natsyonalnaia identychnost v istorycheskoy kulture Frantsii [Memory and national identity in the historical culture of France]. *Sobytie i vremia v evropeiskoi istorycheskoy kulture XVI – nachala XX v.* [Event and time in the European historical culture of the 16th – early 20th centuries]. Moskva: “Akvilon”. [Online]. Available from: https://www.researchgate.net/publication/317548684_Pamat_i_nacionalnaa_identichnost_v_istoriceskoj_kulture_Frantsii_54-80 [In Russian].
2. Renan, E. *Shcho take natsiia?* [What is a nation?]. [Online]. Available from: <https://zbruc.eu/node/59455> [In Ukrainian].
3. Mere, Zh. (2003). *Pryntsyp suverenitetu. Istorii ta osnovy novitnoi vlady* [The principle of sovereignty. History and foundations of modern power]. Lviv: Kalvariia. [In Ukrainian].
4. Shmorhun, O. (2016). Moderni etnonatsionalni protsesy: potentsial antykrizovoho rozvytku Ukrainy [Modern ethno-national processes: the potential of anti-crisis development of Ukraine]. *Problemy vsesvitnoi istorii: naukovyi zhurnal* [Problems of world history: a scientific journal], 2, pp. 30-49. [In Ukrainian].
5. Brodel, F. (1995). *Materialna tsyvilizatsia, ekonomika y kapitalizm, XV-XVIII st. T.1. Struktura povsiakdennosti: mozhlyve i ne mozhlyve.* [Material civilization, economics and capitalism, XV-XVIII centuries. Vol. 1. The structure of everyday life: possible and impossible.] Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
6. Afanasev, Yu. (1980). *Ystoryzm protyv eklektyky. Frantsuzskaia istorycheskaia shkola “Annalov” v sovremennoi burzhuaznoy istoryohrafii* [Historicism versus eclecticism. French historical school “Annals” in modern bourgeois historiography]. Moskva: Mysl. [In Russian].
7. Fevr, L. (1991). *Boi za istoryiu* [Fights for history]. Moskva: Nauka. [In Russian].
8. Braudel, F. (1958). Histoire et sciences sociales. *La longue durée. Annales: ESC*, XIII. (4), pp. 725-753. [In French].
9. Ladiury, E. (1993). Le Rua. Zastyvshaia istoryia [Frozen history]. *THESIS*, 2, pp. 153-173. [In Russian].
10. Ortega y Gasset, J. (1955). *Historia como sistema. – Obras completas.* Madrid.: El filósofo. Vol. IV, pp. 9-69. [In Spanish].
11. Fulie, A. (1998). Psykholohyia frantsuzskoho naroda [Psychology of the French people]. *Revoliutsyonnyi nevroz* [Revolutionary neurosis]. Moskva: Instytut psykholohy RAN, “KSP+”. [In Russian].
12. Brodel, F. (1994). *Chto takoe Frantsyia? Kn. pervaiia: Prostranstvo i istoryia* [What is France? Book I: Space and history]. Moskva: Yzd-vo im. Sabashnykovykh. [In Russian].
13. Le Hoff, Z. (2007). *Tsyvilizatsyia srednevekovoho Zapada* [Civilization of the Medieval West]. Ekaterinburg: U-Factoryia. [In Russian].
14. Shoniui, P. (2005). *Tsyvilizatsyia klassycheskoi Evropy* [The civilization of classical Europe]. Ekaterinburg: U-Factoryia. [In Russian].
15. Shmorhun, O. (2020). Krakh tradytsiinoi partiinoi systemy u Frantsii ta politychne protystoiannia na pochatku XXI stolittia [The collapse of the traditional party system in France and the political

- confrontation at the beginning of the XXI century]. *Suspilno-politychni protsesy* [Socio-political processes], 2 (16), pp. 219-275. [In Ukrainian].
16. Shmorhun, O. (2014). Postekonomichni tsinnosti v konteksti poshuku kreatyvno-mobilizatsiinykh motyvatsii suspilnoho rozvytku [Post-economic values in the context of the search for creative and mobilizing motivations for social development]. *Suchasni evropeiski kulturno istorychni tsinnosti v konteksti vyklykiv hlobalizatsii* [Contemporary European cultural and historical values in the context of the challenges of globalization]. Kyiv: Feniks, pp. 82-104. [In Ukrainian].
 17. Hordon, A. (2020). Istoryzm Zhiulia Myshle [Jules Michelet's historicism]. *Dialoh so vremenem* [Dialogue with time], 72, pp. 49-63. [In Russian].
 18. Travyn, D. (2004). *Evropeiskaia modernizatsiia*. V 2 kn. Kn. 1. [European modernization. In 2 books. Book. 1]. Moskva: OOO Izdatelstvo AST; SPB: Terra Fantastica. [In Russian].
 19. Zhyskar d'Esten, V. (2004). *Frantsuzy: Razmyshleniia o sudbe naroda* [French: Reflections on the fate of the people]. Moskva: Ladomir. [In Russian].
 20. Shmorhun, O. (2020). Yevrointehratsiinyi kurs Ukrainy: perspektyvy ta zasterezhennia [European integration course of Ukraine: perspectives and hesitations]. *Zovnishni spravy* [Foreign affairs], 4, pp. 12-20. [In Ukrainian].
 21. Shmorhun, O. (2018). Vsesvitno-istorychni trendy hlobalnoho rozvytku: poriatunok chy katastrofa?! [World-historical trends of global development: salvation or catastrophe?!]. *Problemy vsesvitnoi istorii: naukovyi zhurnal* [Problems of world history: a scientific journal], 2 (1), pp. 17-37. [In Ukrainian].
 22. Eksprezydenta Frantsii Sarkozi zasudyly do trokh rokiv za koruptsiuu [Former French President Sarkozy was sentenced to three years for corruption]. [Online]. Available from: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-56240195> [In Ukrainian].
 23. Lokland, D. *Fenomen Emmanuelya Makrona* [The Emmanuel Macron phenomenon]. [Online]. Available from: http://perspektivy.info/upload/iblock/5c2/Lokland-DOI_2018_2_49_68.pdf [In Russian].
 24. Tokvil, A. de. (2000). *Davnii poriadok i Revoliutsiia* [The Ancient Order and the Revolution]. Kyiv: Yunivers. [In Ukrainian].
 25. Shmorhun, O. (2013). Tsyvilizatsiina sutnist epokhy bonapartyzmu ta istorychni shans alternatyvnoho rozvytku Rosiiskoi imperii [The civilizational essence of the era of Bonapartism and the historical chance of alternative development of the Russian Empire]. *Vitchizniana viina 1812 roku v konteksti postupu vsesvitnoi istorii* [The Patriotic War of 1812 in the context of the progress of world history]. Kyiv: Feniks, pp. 207-235. [In Ukrainian].
 26. Marks, K. (1956). Klassovaya borba vo Frantsii s 1848 po 1850 g. [The class struggle in France from 1848 to 1850] *Marks K. Enhels F. Soch. 2-e yzd. T. 7.* [Marx, K. Engels, F. Works. 2nd ed. Vol. 7]. Moskva: Hosudrastvennoe izdatelstvo politicheskoy lyteratury, pp. 5-110. [In Russian].
 27. Shmorhun, O. (2011). Elitarnyi vymir demokratii: problema avtorytarnoho liderstva [The elitist dimension of democracy: the problem of authoritarian leadership]. *Elita: vytoky, sutnist, perspektyva* [Elite: origins, essence, perspective]. Kyiv: T-vo "Znannia" Ukrainy. pp. 343-414. [In Ukrainian].
 28. Beneton, F. (2002). *Vvedenie v polytycheskuyu nauku* [Introduction to Political Science]. Moskva: Izdatelstvo "Ves Mir. [In Russian].
 29. Kola, D. (2001). *Polytycheskaia sotsyolohiia* [Political Sociology]. Moskva: Ves myr; YNFRA-M. [In Russian].
 30. Molchanov, N. *General de Holl* [General de Gaulle]. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniia. [In Russian].
 31. Distinction: Moussa Balla Coulibaly honoré par la France de la Légion d'honneur. [Online]. Available from: http://malijet.com/la_societe_malienne_aujourd'hui/actualite_de_la_nation_malienne/10438-distinction_moussa_balla_coulibaly_honore_par_la_france.html [In French].

32. Shmorgun, O. (2020). Yevrointehratsiyni kurs Ukrainy: perspektyvy ta zasterezhennia [European integration course of Ukraine: perspectives and hesitations]. *Zovnishni spravy* [Foreign affairs], 4, pp. 12-20. [In Ukrainian].
33. (2011). *Pravoradykalnye politicheskie partii i dvizheniya sovremennoy Evropy* [Right-wing radical political parties and movements in modern Europe]. SPb.: Yzd-vo S.-Peterbur. un-ta. [In Russian].
34. Fukuiama, F. (1990). Konets istorii? [End of the story?]. *Voprosy filosofii* [Philosophy questions], 3, pp 134-148. [In Russian].
35. Duclos, J. (1964). *De Napoléon III à De Gaulle 1896-1975*. Paris: Éditions Sociales Creation. [In French].
36. Duclos, J. (1964). *Gaullisme, technocratie, corporativisme*. Paris: Éditions Sociales Creation. [In French].
37. Reviakin, A. *Frantsuzskie dynastii: Burbony, Orleany, Bonaparty* [French dynasties: Bourbons, Orleans, Bonapartes]. [Online]. Available from: <http://vivovoco.ibmh.msk.su/VV/PAPERS/HISTORY/FROYAL.HTM> [In Russian].
38. Sen-Zhiust, L. A. (1995). *Rechi. Traktaty* [Speeches. Treatises]. Moskva: Nauka. [In Russian].
39. Bode, Zh. (2000). *Metod lohkoho poznaniya istorii* [The method of easy knowledge of history]. Moskva: Nauka. [In Russian].
40. Hrotsyi, H. (1994). *O prave voyny i mira: Reprint s izd. 1956 g* [On the law of war and peace: Reprint from the ed. 1956 year]. Moskva: Ladomyr. [In Russian].
41. Erazm Rotterdamskiy (2001). *Vospitanie khrystianskoho hosudarya* [The upbringing of a Christian sovereign]. Moskva: Mysl. [In Russian].
42. (1978). *Istoria v Entsyklopedii Didro i D'Alamberta* [History in the Encyclopedia of Diderot and D'Alembert]. Moskva: Nauka. [In Russian].
43. Shmorhun, O. (2010). Solidarystsko-korporatyvna paradyhma antykryzovoho rozvytku Ukrainy [Solidarity-corporate paradigm of anti-crisis development of Ukraine]. *Kulturno-tsyvilizatsiyni prostir Yevropy i Ukraina: osoblyvosti stanovlennia ta suchasni tendentsii rozvytku* [Cultural and civilizational space of Europe and Ukraine: peculiarities of formation and modern tendencies of development]. Kyiv: Un-ty "Ukraina", pp. 389-403. [In Ukrainian].
44. Labriuiier, Zh. De. (2001). *Kharaktery, ili Nravy nyneshneho veka* [Characters, or mores of the present century]. Moskva: OOO Izdatelstvo AST; Kharkov: Yzdatelstvo "Folyo". [In Russian].
45. Monteske, Sh.-L. (1999). *O dukhe zakonov* [On the spirit of laws]. Moskva: Mysl. [In Russian].
46. Veber, M. (2008). Tipy hospodstva [Domination types]. *Lychnost. Kultura. Obschestvo* [Personality. Culture. Society], 3-4, (42-43), pp. 20-31. [Online]. Available from: <https://iphpras.ru/uplfile/reznik/soviet/bibl/1/Weber9.pdf> [In Russian].
47. Shmorhun, O. (2014). Spivvidnoshennia lehalnosti ta lehitymnosti v suchasnykh transformatsiinykh protsesakh [The ratio of legality and legitimacy in modern transformation processes]. *"Tretia khvyliia" demokratyzatsii na terenakh Yevrazii: dosvid novitnoi istorii ta vyklyky suchasnosti* [The "third wave" of democratization in Eurasia: the experience of modern history and the challenges of modernity]. Kyiv: Vyd-vo "Feniks", pp. 52-63. [In Ukrainian].
48. (2000). *Klasycheskiy frantsuzskiy liberalizm: Sbornik* [Classical French Liberalism: Collection]. Moskva: "Rossyiskaia polytycheskaia entsyklopediia" (ROSSPEN). [In Russian].
49. Monten, M. (1979). *Opyty* [Experiments]. V 3-kh knihakh. *Knihy pervaia i vtoraia* [In 3 books. Books one and two]. Moskva: Nauka. [In Russian].
50. Rousseau, J.-J. (1896). *Petits Chefs-d'OEuvres de J.-J. Rousseau*. Paris. [Online]. Available from: <http://litopys.org.ua/rousseau/rous03.htm> [In French].
51. Aron, R. (2000). *Myr i viina mizh natsiiamy* [Peace and war between nations]. Kyiv: MP "Yunivers". [In Ukrainian].

Шморгун А.А. Историческая память в процессе формирования и воспроизводства современной национальной идентичности: французский опыт (Часть I).

Статья посвящена исследованию роли исторической традиции и национальной памяти в формировании современных типов этнонациональной идентичности и механизмов консолидации граждан на этапе становления французского государства современного типа. В этой связи проанализированы различные версии французской истории у представителей исторических и историографических школ, взаимно конкурирующих в наше время за статус творцов общепризнанного толкования важных исторических событий.

Установлено, что последовательное патриотическая мотивация, благодаря которой обеспечиваются формирование и реализация инновационного потенциала народа и социальная активность ориентированного на преодоление любых кризисных вызовов креативного ядра нации, возникает только путем максимального содержательного синтеза существующих трактовок французской истории. В частности эффективность политики памяти обеспечивается благодаря тому, что позитивно воздействующие на динамику национально-патриотических мотиваций и чувств символы, традиции и исторические знаки неминуемо (и часто вполне сознательно) наполняются качественно новыми смыслами и ценностями, на основе которых формируются уже современные представления об ответственном исполнении своего национального долга, самоотверженности и даже жертвенности в служении высшим идеалам Родины.

Доказана полная несостоятельность неоллиберальной и леворадикальной критики теории и практики голлизма, консервативные элементы которого, в частности апеллирование к героическому прошлому, совершенно не тождественны как проявлениям средневековой архаики, так и чуть ли не неонацистским политическим пристрастиям. Напротив, типологическая близость бонапартизма и голлизма обусловлена как раз их способностью к эффективному противостоянию одинаково разрушительным для национального государства реакционной и революционной версиям экстремизма.

Далее раскрыта исключительная актуальность использования исторической памяти с целью формирования собственной традиционалистской и авторитарной харизмы (в их взаимосвязи) создателем и первым президентом Пятой республики Ш. де Голлем в процессе его противостояния антинациональным провокациям ультраправого и ультралевого типа.

Ключевые слова: историческая память Франции, патриотическая мотивация, голлизм как авторитаризм, опасность этнофундаментализма.

Shmorgun O. Historical Memory in the Process of Formation and Reproduction of Modern National Identity: the French Experience (Part I).

The article is devoted to the study of the role of historical tradition and national memory in the formation of modern types of ethno-national identity and mechanisms of consolidation of citizens at the stage of formation of the French state of the modern type. In this regard, various versions of French history were analyzed by representatives of historical and historiographical schools, which still compete with each other for the status of creators of a generally accepted interpretation of important historical events.

It was found that consistently patriotic motivation, which ensures the formation and realization of the innovative potential of the people and social activity of this creative core of the nation, aimed at overcoming any crisis challenges, is formed only on the basis of maximum meaningful synthesis of existing interpretations of French history. In particular, the effectiveness of memory policy is ensured by the fact that symbols, traditions and historical monuments that positively influence the dynamics of national-patriotic motivations and feelings are inevitably (and often, quite consciously) filled with qualitatively new meanings and values.

The complete failure of neoliberal and left-wing radical critiques of Holism's theory and practice has been proved, the conservative elements of which, in particular the appeal to the heroic past, are

not at all identical with medieval archaism and almost neo-Nazi political preferences. On the contrary, the typological similarity of Bonapartism and Hollism is due precisely to their ability to effectively oppose reactionary and revolutionary extremism, which is equally destructive to the nation-state.

In this regard, the exceptional relevance of the use of historical memory to form their own traditionalist and authoritarian charisma (in their relationship) by the creator and first president of the Fifth Republic Charles de Gaulle in the process of his opposition to anti-national provocations of far-right and far-left.

Keywords: *historical memory of France, patriotic motivation, holism Gaullism as an authoritarianism, danger of the ethno fundamentalism.*